

VOORAF

Geconcentreerde kerken

Bert Glorie (eindredacteur)

Veel geloofsgemeenschappen leven, met een term van Henk de Roest, in een te grote jas. Voor veel katholieken komt daar nog bij dat ze leven in sprakeloosheid. Ik laat de monniken even buiten beschouwing. Zij brengen weliswaar een aantal uren per dag in stilte door, maar blijken vaak verrassend welbespraakt, in tegenstelling tot gewone parochianen. Die zijn dikwijls niet in staat te praten over hun geloofservaring.

Gerard de Korte, de bisschop van Groningen-Leeuwarden, maakt zich zorgen om zowel de te ruime jas van zijn parochies als de sprakeloosheid van de parochianen. Hij heeft een beleidsplan opgesteld om beide verschijnselen terug te dringen. Het plan kreeg instemming bij het merendeel van de parochiebesturen. Dit veelbelovende resultaat was voor de redactie aanleiding om dieper op dit beleidsplan in te gaan. Jan Hendriks analyseert het vanuit zijn expertise als kerksocioloog. Herman Agterhoek, de opbouwwerker van het bisdom, schrijft over de implementatie ervan en Nelleke ten Wolde-Hijwegen vertelt hoe zij als pastor op twee verschillende plaatsen heeft ervaren dat het plan een stimulans betekende voor inter-parochiële samenwerking.

In de vier daaropvolgende bijdragen komt het doorbreken van de sprakeloosheid aan bod, met name bij jongeren. Arnolt Stijf formuleert drie strategieën voor catechese. Het is een handzaam overzicht waarmee elke pastor zijn of haar eigen methodiek kan bevragen. Stijf geeft de voorkeur aan het model meester / gezel / leerling, waarbij de catechete de ervaringen van de jongeren verbindt met Bijbel en geloof. Vervolgens bespreekt Ingrid de Zwart een boek waaraan Arnolt Stijf medewerking verleende: *Altijd leerling*. De Zwart geeft in deze bespreking kritiek op het door Stijf c.s. aangeprezen model. Overigens waardeert zij dit boek positief.

Heleen van Bleek vertelt daarna hoe zij als catechete in Almelo ruimte voor jongeren maakt in de kerk. Zij bevraagt hen over geloof en zinervaring, en blijkt daarmee bij hen een gevoelige snaar te raken. Ze is daarbij minder sturend dan Stijf voor wenselijk houdt. Monique van Dijk bespreekt de interesse voor het geloof die bij jongeren kan worden opgewekt door grote evenementen. Jongeren

komen echter met verschillende achtergronden en dus ook met verschillende behoeften naar evenementen toe. Monique presenteert hier nogmaals de prachtige, op muzieknotatie geïnspireerde indeling die we kennen uit de bespreking van het door haar geredigeerde *Handboek jongeren en religie*.

Hierna wordt een deel van de Nieuwsbrief besteed aan het vertrek van twee begeesterde en inspirerende docenten: Gideon van Dam en Jozef Wissink. Allebei paren ze een theologische en spirituele oriëntatie op de volle breedte van het Christendom aan een grote belangstelling voor mensen en hun noden. Bovendien schamen ze zich er niet voor te erkennen dat ze door het leven getekend zijn. Willem Putman bespreekt een boekje met de titel *Altijd leerling*, dat Gideon liet verschijnen bij zijn afscheid als werkbegeleider van predikanten in de PKN. René Erwich doet kort verslag van de bijeenkomst waarop dit boekje werd gepresenteerd.

Vervolgens bespreekt Henk van Hout het boekje *Begeesterd* van Jozef Wissink en schenkt daarbij tevens aandacht aan zijn afscheid als hoogleraar Praktische Theologie aan de Universiteit van Tilburg. Voor Jozef werd een feestbundel samengesteld. Deze wordt besproken door Gerben Heitink.

Hierna bespreekt Willemien Boot de oratie van Joep de Hart. Hij is sinds kort hoogleraar namens Kerk en Wereld. Ook Joep kleurt zijn vak, de godsdienstsociologie, in met zijn persoonlijke geschiedenis. Daarna worden we geleid naar de Amsterdamse Zuidas, waar we door de ogen van exegeet Hans Snoek bekijken hoe Ruben van Zwieten en Ad van Nieuwpoort met hun hoogopgeleide kerkgangsters de Bijbel lezen. We eindigen de Nieuwsbrief met de bespreking van het boekje *Geloofwaardige gemeente* van oud-redacteur en oud-WKO-

bestuurslid Eduard Groen. Jenneke Span maakt duidelijk dat dit boekje, dat handelt over opbouw in Baptistengemeenten, ook voor andere denominaties goed bruikbare elementen bevat.

Overzien we de bijdragen in deze Nieuwsbrief, dan moeten we met de bisschop van Groningen/Leeuwarden erkennen dat er sprake is van een trendbreuk. We zijn op weg naar geconcentreerde kerken, klein, korrelig, smaakvol, als het zout der aarde.

BESPREKING

Kanttekeningen bij Kwetsbaar en Hoopvol

Jan Hendriks

Het bisdom Groningen-Leeuwarden maakte een beleidsnota voor de katholieke kerk in het bisdom. De aanleiding behoeft nauwelijks toelichting. Die komt er eigenlijk op neer dat we niet gewoon door kunnen gaan.

Inhoud

Het rapport bestaat uit drie delen met in totaal 31 pagina's. In deel I wordt de gevolgde werkwijze beschreven. Wat opvalt is dat gestreefd is naar een brede participatie. Ook deze nota is ontstaan na een consultatieronde. Ook gewone parochianen krijgen inspraak. De titel brengt tot uitdrukking dat we kwetsbaar zijn (religieuze onzekerheid en kwantitatieve teruggang) maar dat we desondanks hoopvol mogen zijn, ook dankzij het besef bij parochianen van de blijvende betekenis van de kerk en hun inzet daarvoor. 'De Kerk (heeft) veel te bieden, zowel voor mensen persoonlijk als sociaal'. Vandaar de titel: Kwetsbaar en hoopvol.

Die schets van de kwetsbaarheid wordt mede gebaseerd op een verkenning van het KASKI 'voor een vitale parochiestructuur'. Hierin meet dit instituut de vitaliteit aan de hand van het draagvlak (aantal katholieken en hun participatie) en de financiële draagkracht (die extra onder druk staat door de gebouwen). De nota van het KASKI had dan ook beter als titel kunnen hebben: onderzoek naar randvoorwaarden, of iets dergelijks. Bij vitaliteit gaat het immers over andere zaken, in het bijzonder over Verlangen (en een visie waarin dat kort en krachtig verwoord wordt) en Vertrouwen. Dat beseft bisschop De Korte terdege. 'Mensen verlangen naar een visie waardoor ze geïnspireerd raken'. In het 'Woord vooraf' zegt hij: 'Het komt nu aan op fundamenteel vertrouwen op de Heer en in elkaar'.

Het gaat in dit beleidsplan om inhoudelijke vitalisering en bestuurlijke reorganisatie van de

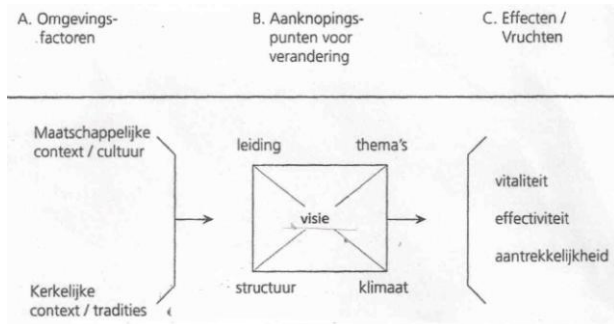
Kerk in het noorden'; de huidige 'organisatiestructuur is niet toekomstbestendig'.

In Deel II worden de beleidsvoornemens geschetst. Dit deel begint met een missie: 'De komende tien jaar willen we met nieuw élan werken aan een Kerk, die mensen op eigentijdse wijze via de boodschap van Jezus Christus in contact brengt met God. Een Kerk die midden in de wereld staat, die mensen troost, bemoedigt, steunt en uitdaagt. Een Kerk die vol overtuiging werkt aan het doorbreken van het Rijk Gods op aarde, het Rijk van heil van de schepping, gerechtigheid en vrede. Een Kerk, die bestaat uit vitale geloofsgemeenschappen, waar ook jongeren zich thuis voelen. Een Kerk met aantrekkingskracht en uitstraling. Dat is onze missie'. Die moet doorwerken in allerlei werkvelden; liturgie, kerkopbouw, diaconie, jongerenwerk, catechese, studenten, welzijn pastorale beroepskrachten, financiën, communicatie.

In Deel III tenslotte wordt de nieuwe organisatiestructuur uitgewerkt. Centraal daarin staat de vorming van 17 nieuwe parochies uit de nu nog bestaande 81. Het proces moet uiterlijk in 2017 afgerond zijn.

Kanttekeningen

Om al te grote willekeur te vermijden, plaats ik mijn commentaar in het raamwerk van een schema van de factoren die de vitaliteit van de geloofsgemeenschappen bepalen.¹

De enige verandering die ik in dit schema aanbreng is de vervanging van Identiteit door Visie.

Dit schema geeft vijf factoren die een samenhangend geheel, een systeem vormen. Ik loop die vijf factoren na.

1) Visie. Een visie geeft een kort en krachtig antwoord op de tweelingvraag: *Wie zijn we in de huidige samenleving* en *Wat zien we daarin als onze missie?* Een visie verbindt de essentie van ons kerk-zijn met de context. Duidelijke voorbeelden daarvan zijn: het zelfbeeld van het leger des Heils ('Gered om te redden'), van de 'Bekennende Kirche' in Nazi Duitsland ('Jesus ist Herr') en van Vaticanum II: 'Gods Volk onderweg'. Deze drie woorden maken duidelijk wie we zijn (en tot wie we behoren) en wat zo onze missie is. Hierbij past, aldus Zerfass, een nieuwe metafoor voor de Kerk, namelijk Herberg². En hij stelt vervolgens dat kerken die zich verstaan 'Als Herberge des Volkes Gottes auf seinem Weg', voorrang dienen te geven aan allen die niet geaccepteerd worden, geen tehuis hebben, zonder bescherming en richtingloos zijn'. Hij spreekt van een 'vorrangige Option 'voor deze mensen'. Zo'n visie fungeert als sluitstuk in het gewelf van de kerk, en is bepalend - als het goed is - voor alle aspecten van het systeem geloofsgemeenschap.

Zo'n visie vind ik niet in het stuk uit het bisdom Groningen-Leeuwarden. Zeker, er worden uitgangspunten geformuleerd - zoals in de geciteerde missie - maar daarin ontbreekt een spits. En daarover gaat nu juist een visie.

2) Leiding. De nadruk ligt op de gewijde ambtsdrager. Hij blijft de spil (in het bijzonder in de liturgie) en staat aan de spits van de organisatie. Maar ook voor pastorale werkers, diakens en leken wordt een plaats ingeruimd bij het formuleren van het beleid (ook bij deze

beleidsnota) en in allerlei beleidsorganen. Ook in de liturgie kunnen zij 'een actieve rol spelen als medevoorganger in de viering'. En een communieviering wordt 'bij voorkeur geleid door een diaken of een pastoraal werker, en eventueel door een daartoe gevormde parochiaan'.

Over de missie (taak) van de leiding is de nota duidelijk. Onduidelijk blijft haar karakter (dienst versus macht) en haar stijl. Met stijl wordt bedoeld de middelen die de leiding gebruikt om de doeleinden te bereiken (met als uitersten instructies geven versus gezamenlijk overleg). Hoewel de nota hierover niet expliciet spreekt, wordt daaruit wel duidelijk dat in de praktijk gekozen wordt voor het gemeenschappelijk overleg. Althans door de bisschop.

3) Klimaat. Het klimaat wordt vooral beïnvloed door de mate waarin 'gewone mensen' gezien worden als subjecten. De intentie is duidelijk en spreekt onder meer uit het volgende citaat: 'besturen, locatieraden, werkgroepen, kerkgangers, en ook zij die zo nu en dan hun gezicht laten zien, zij allen maken deel uit van die nieuwe parochie. Om iedereen te betrekken en om ieders talenten zo goed mogelijk tot z'n recht te laten komen zal in de parochies vrijwilligersbeleid vanaf 2012 duurzaam en actief gestimuleerd worden. (...) Parochianen zullen worden aangesproken op hun kracht en interesse, niet op een vacature in de parochie'. Hun mogelijkheden om te participeren worden nog vergroot doordat de 'Pastorale School' nieuwe impulsen krijgt.

4) Structuur. Na het voorgaande is de structuurschets (Deel III van de nota) geen verrassing meer. Het is de klassieke bureaucratische ordening. Aan het hoofd staat de bisschop, daaronder 2 vicariaten, daaronder 17 parochies, daaronder (in principe) 81 geloofsgemeenschappen (de voormalige parochies). Toch is er meer variatie. Er wordt namelijk ook gesproken van 'huisliturgie' en van 'kleine kerkgemeenschappen' (small communities). De plaats van niet territoriale gemeenschappen is mij niet duidelijk geworden.

5) Doelen en taken. Hierover worden per werkveld tal van suggesties gedaan. De aspiraties zijn hoog. Zo wordt bijvoorbeeld gezegd: 'Geloven moet niet alleen gevierd en

gedaan worden, maar ook verwoord en verantwoord. Daarom willen we van onze parochies meer lerende gemeenschappen maken’.

In het oude spoor verder of trendbreuk?

Met alle waardering voor uitgangspunten en de uitwerking daarvan, staat deze nota voor mij in het teken van ‘in het oude spoor verder’. Centraal blijft de priester (de gewijde ambtsdrager) en dat bepaalt ook de organisatie. Daardoor dreigt - in mijn ogen - de reorganisatie een beetje het karakter te krijgen van een hergroepering van de (vaak vermoeide) manschappen. Vele officieren zijn verdwenen (overleden, gedeserteerd of in het bejaardentehuis beland), lagere rangen moeten de opengevallen plaatsen opvullen. Zo interpreteer ik in ieder geval een zin als: ‘Er wordt naar gestreefd dat er in elke kerk in het weekend een eucharistieviering is, geleid door de pastoor of een priester. (...). Als er in een weekend in een kerk geen eucharistie kan zijn, is het mogelijk een communieviering te houden. Deze wordt bij voorkeur geleid door een diaken of een pastoraal werker, en eventueel door een daartoe gevormde parochiaan’. De vraag is of er voor vernieuwing niet een trendbreuk nodig is? Is dat niet noodzakelijk, gezien de ontwikkelingen? En haken we - nog los van de problemen - daar niet naar? Is dat niet wat de bisschop bedoelt als hij spreekt van het verlangen naar een visie die inspireert? Daarbij moeten we natuurlijk realistisch blijven en beseffen dat het bisdom deel uitmaakt van de Nederlandse kerkprovincie en de wereldkerk. (Dat heb ik in het schema gehonoreerd met ‘context’.) Nodig is vernieuwing. Daarvoor is een trendbreuk nodig. Die zie ik bijvoorbeeld in het beleidsplan van de aartsbisschop van Poitiers, Albert Rouet e.a. zoals zij dat ontvouwd hebben in ‘Un nouveau visage d’Eglise’³ Het heeft ook in Duitsland grote belangstelling gewekt en er wordt daar opgewekt mee gewerkt⁴.

Uitgangspunt is dat de kerk er niet is voor zichzelf maar voor de wereld, zodat die menselijker wordt. Om zo als zout der aarde te kunnen functioneren moet de geloofsgemeenschap zo intensief mogelijk aan het leven van de mensen in de samenleving deelnemen. Daarom ligt het accent op de gemeente ter plekke. Uitgegaan wordt van de gedachte, en de belofte, dat Hij aanwezig is in het

samenkomen van desnoods twee of drie (Matt. 18,20). Deze geloofsgemeenschap wordt geleid door vijf mensen die geroepen en gekozen worden en door de bisschop in een feestelijke viering bevestigd worden voor drie jaar. Hun roeping en zending staan in het teken van vertrouwen, dat ten diepste is gebaseerd op het vertrouwen dat God zelf hun schenkt door hen te roepen. In dat vertrouwen krijgen zij de zorg voor de plaatselijke gemeenschap. Centraal staat niet de priester en wat hij kan overzien en beheersen, maar de lokale gemeente geleid door de ‘l’équipe de base’. Dat is een trendbreuk, die wel is aangeduid als ‘une révolution copernicienne’. Dat is een visie waardoor mensen geïnspireerd raken. Daar is het ook het bisdom Groningen-Leeuwarden om begonnen. Zoals gezegd staat ook voor bisschop De Korte vertrouwen centraal. Maar hoe werkt dat door in de leiding, het klimaat (de visie op gemeenteleden), structuur en de doelen en taken?

PS. Er moet mij toch nog een ding van het hart. Ik doe dat maar in een PS want ik begrijp dat een bisdom niet autonoom is. Ik vind het ook vervelend dingen te vragen waarop ik het antwoord wel weet. Maar ik wil van mijn hart geen moordkuil maken. Vandaar. Ik vind het pijnlijk ook nu weer te lezen dat niet-katholieken geweerd worden bij de eucharistie, de tafel van de Heer. Nog pijnlijker vind ik het dat, uit angst dat zij toch zullen deelnemen, de parochies wordt aangeraden bij rouw en trouwdiensten maar geen eucharistie- of communieviering te houden. Het is pijnlijk voor mij, maar meer nog voor de pastoor die zijn medechristenen dat moet duidelijk maken. Hij kan niet anders, zo vertelde een jonge pastoor mij onlangs. Want altijd dreigt een telefoontje naar Utrecht. Zo wordt niet alleen de oecumene, maar ook de gemeenschap van katholieken zelf onder druk gezet.

Noten

1. Jan Hendriks, *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*, Kok, 6^e druk, In verkorte vorm: Jan Hendriks, *Kerkvernieuwing ...een uitdaging. Op weg gaan met visie en vertrouwen*, Berneboek, 2e druk 2011
2. Rolf Zerfass, Christliche Gemeinde – Heimat für alle? In: Günter Koch/Josef Pretschner (hrsg.), *Kirche als Heimat*, Würzburg, 1991
3. Albert Rouet, Eric Boone, Gisèle Bulteau, Jean-Paul Russeil, *Un nouveau visage d’Église. L’expérience des communautés locales à Poitiers*, Bayard 2005.
4. Reinhard Feiter/Hadwig Müller (HG.), *Was wird jetzt*

ARTIKEL

Implementatie van het beleidsplan Kwetsbaar en Hoopvol

Herman Agterhoek

Op 27 november 2010 presenteert bisschop mgr. dr. G.J.N. de Korte in de parochiekerk in Drachten zijn voorgenomen beleid voor de ‘Kerk van het Noorden’ zoals hij zelf zo graag zegt, voor de periode 2010 – 2020. Het draagt als titel ‘Kwetsbaar maar Hoopvol’. Het bestaat grofweg uit twee delen: een inhoudelijk deel en een reorganisatiedeel.

Over het eerste deel heeft vooraf een uitvoerige gedachtewisseling plaatsgevonden in het bisdom. Alle parochies hebben de conceptteksten kunnen bespreken en van commentaar kunnen voorzien. Ook individuele gelovigen konden reageren. Dat deel van het beleidsplan heeft inmiddels grote instemming gevonden.

Heel anders is dat met het tweede deel, de voorgenomen reorganisatie van het bisdom. De bisschop maakt bekend dat hij voornemens is binnen twee jaar de 81 bestaande parochies terug te brengen naar 20 nieuwe grote parochies. Hij baseert zijn besluit op cijfers uit het onderzoek dat het KASKI recent in opdracht van het bisdom heeft uitgevoerd naar de toekomstbestendigheid van de parochies in het Noorden. De resultaten van dit onderzoek zijn schokkend. Ze komen nu pas beschikbaar. Velen voelen zich erdoor overvallen. Het bisdom heeft de laatste jaren hen niet sturend aangesproken op de noodzaak van nauwere samenwerking.

Hoewel de cijfers van alle kanten worden betwijfeld en bekritiseerd, herkennen de besturen wel een trend die zorgelijk is en dus omgebogen moet worden.

Groei naar samenvoeging

Uit verschillende motieven zijn enkele samenwerkingsverbanden inmiddels zelf al op weg gegaan naar intensieve samenwerking. Zij herkennen zich wel in het beleid en zien het als een logische volgende stap in hun ontwikkeling. Aan het andere eind van het spectrum zien we parochies die sterk hechten aan hun zelfstandigheid. Zij willen best samenwerken op pastoraal gebied. Maar daarvoor is samenvoeging volgens hen niet noodzakelijk. Integendeel. Samenvoeging zal alleen maar leiden tot verlies van betrokkenheid en inzet van parochianen.

Daartussen in zitten veel parochies en samenwerkingsverbanden die op lange termijn samenvoeging niet uitsluiten, maar die de ruimte willen hebben om daar ‘van onderop’ naar toe te groeien.

Communicatie en consultatie

Deze verschillende opstellingen komen het duidelijkst aan het licht in de ronde van communicatie en consultatie die de bisschop besluit in te lassen in het voorjaar van 2011. Zijn voornemen om binnen twee jaar parochies samen te voegen stuit zichtbaar op teveel weerstand om vruchtbaar te kunnen zijn. Deze ronde van communicatie en consultatie blijkt noodzakelijk en goed. De besturen en de pastorale beroepskrachten waarderen het dat ‘het bisdom’ naar hen toe komt en met hen in gesprek gaat. Dat had volgens sommigen al moeten gebeuren vóór er van een voorgenomen besluit sprake was.

Naast bekritisering van de onderzoeksuitkomsten, krijgen de bisschop en zijn medewerkers vooral te horen dat men ruimte wil voor eigen ontwikkeling van samenwerken. Sommige parochieverbanden geven aan meer heil te zien in een andere samenwerkingsvorm, zoals een federatie.

De gesprekken zijn niet altijd ‘gemakkelijk’, maar wel goed. Er wordt eerlijk en open gesproken. De bisschop en het bisdom worden niet gespaard. Toch is er ook waardering en respect voor de oprechte zorg en betrokkenheid van de bisschop voor de toekomst van de parochies. Het face to face elkaar ontmoeten en spreken maakt het mogelijk elkaars intentie en elkaars zorg en betrokkenheid te voelen. Dat maakt ons meer tot bondgenoot in eenzelfde zorg.

Discussiestuk

Van de gesprekken in de samenwerkingsverbanden worden uitvoerige verslagen gemaakt. We vinden het belangrijk dat alle geluiden goed op papier komen. De verslagen worden in de zomermaanden van 2011 zorgvuldig en nauwkeurig gelezen en geanalyseerd. Uit de analyse worden conclusies getrokken. En op grond van die conclusies wordt een stuk geschreven dat als aanbeveling aan de bisdomstaf wordt aangeboden. Het wordt in de staf een discussiestuk voor een definitief beleidsbesluit.

Beleidsplan en handleiding

Als duidelijk wordt dat de bisschop kiest voor nieuwe grote parochies, gaan we in het bisdom enerzijds werken aan een definitieve tekst voor het beleidsplan en anderzijds aan een Handleiding voor de projectgroepen die het project van samenvoeging van de parochies ter plaatse gaan uitvoeren. Daarin staat het gehele traject van dit proces beschreven, opgedeeld in deeltrajecten, zodat na maximaal twee jaar door de bisschop het Decreet tot samenvoeging kan worden getekend. Aan de parochies zal het boek 'Parochie in beweging' van Petra Stassen en Ad van der Helm ter beschikking worden gesteld. En er komt een nieuwe website in de lucht, genaamd OverHoop.net. Daarop is vooral werk materiaal te vinden. Tegelijk met de website zal een maandelijkse digitale Nieuwsbrief OverHoop worden gelanceerd. In het bisdom wordt een projectteam opgericht dat het gehele proces gaat ondersteunen.

Herman Agterhoek

Presentatie

Op 27 november 2011 is de parochiekerk in Drachten wéér goed gevuld. Dat is op zich al prachtig. Bij binnenkomst lijkt de sfeer anders dan een jaar geleden. Zo hier en daar hebben

we al gehoord dat besturen het afgelopen jaar intensief met elkaar hebben gesproken. Na het zingen van een lied presenteert de bisschop ontspannen en met volle overtuiging zijn beleid. Hij houdt vast aan het model van nieuwe parochies voor het gehele bisdom en hij legt ook uit waarom. Maar hij wil de parochies uitdrukkelijk meer tijd geven om, aansluitend bij hun eigen ontwikkeling, toe te groeien naar samenvoeging. Hij geeft daarvoor een periode van zes jaar aan. Op 1 januari 2018 zal de laatste nieuwe parochie een feit moeten zijn.

Intussen kunnen de parochies niet achterover leunen en afwachten. Het bisdom gaat ervan uit dat zij hun samenwerking zullen intensiveren, dat ze die officieel zullen bekrachtigen - voor zover nog niet gebeurd - in een samenwerkingsovereenkomst, dat ze zullen gaan werken aan een gezamenlijk pastoraal beleidsplan en dat ze op weg gaan naar een sluitende begroting en naar het harmoniseren van hun financiële administratie. Daarop zullen ze jaarlijks bevraagd worden door het bisdom. De reacties uit de zaal klinken heel anders dan het jaar daarvoor. Op enkele plekken wordt duidelijk pijn gevoeld. Daar is men intens teleurgesteld en boos dat men mee moet in de parochiefusie. Maar uit veler mond klinkt toch ook waardering en dankbaarheid jegens de bisschop voor het feit dat men zich gehoord en gezien voelt in deze benadering en dat men het gevoel heeft dat er wederzijds echt is geluisterd.

Tegelijk met de parochies zullen ook de PCI's (parochieel charitatieve instellingen) worden samengevoegd of zal daar waar geen PCI is, een nieuwe worden opgericht.

Visie en draagvlak

Een beleid heeft visie en draagvlak nodig. Een bisschop dient als herder van zijn bisdom vooruit te kijken en de kwetsbaarheden en zwakheden van zijn diocees te onderkennen. Op grond van de opdrachten die aan de kerk zijn toevertrouwd door onze Heer, Jezus Christus, dient hij lijnen uit te zetten naar een toekomst waarin, hopelijk, vitaal geloven gewaarborgd is. Dat zal hij zó moeten doen dat zijn visie wordt gedeeld door de gelovigen en hun besturen. Anders zal er van een vitale toekomst geen sprake zijn.

Klein- en grootschaligheid

Voor een vitale kerk in het noorden zijn twee zaken van levensbelang.

a. Er zijn en blijven vitale geloofsgemeenschappen nodig waar gelovigen een gelovig en kerkelijk thuis vinden; waar ze zich verbonden weten met elkaar en met hun Heer; waar zij in staat zijn om de kerntaken van een katholieke geloofsgemeenschap te vervullen, te weten: de verkondiging van het Evangelie in woord en daad, het gebed en de viering en de lofprijzing van God en de dienst aan de naaste. Een gemeenschap op menselijke maat.

b. Een grotere voorziening die de voorwaarden schept voor deze vitale geloofsgemeenschappen, die zorg draagt voor bestuur en beleid en die centraal die aspecten van de zending oppakt die de geloofsgemeenschappen apart niet kunnen realiseren. Grotere voorzieningen waarin ook initiatieven genomen worden om de Blijde Boodschap toegankelijk te houden voor alle gedoopten.

In zijn beleid heeft bisschop de Korte oog voor beide aspecten. Naast het creëren van een grootschalige bestuurlijke en beleidsmatige voorziening in de nieuwe parochie, blijft hij opteren voor vitale lokale geloofsgemeenschappen dichtbij de mensen ter plekke.

In zijn inhoudelijke beleid legt de bisschop de nadruk op de eucharistie als bron en hoogtepunt waaruit de katholieke geloofsgemeenschap leeft. Daarnaast kunnen allerlei vormen van vieren en bezinnen en gebed en verdieping een plaats hebben.

Zeer centraal in zijn beleid staat het 'leren', om de 'sprakeloosheid' die hij vaak noemt van ons als gelovige mensen te doorbreken. Zeker katholieken hebben minder geleerd hun geloven persoonlijk onder woorden te brengen en met elkaar te delen.

En last but not least mag de kerk nooit in zichzelf opgesloten raken. De kerk is er voor de wereld. Christus is gekomen om de liefde van God kenbaar en voelbaar te maken voor de gehele wereld. De dienst aan de naaste, met name aan de arme en geknechte mens is een wezenskenmerk van ons christelijk geloof. Wat vitale lokale geloofsgemeenschappen daarvan waar kunnen maken met hun eigen krachten en talenten, moeten zij daadwerkelijk

ook doen. Wat zij afzonderlijk niet op kunnen pakken, kan centraal aangeboden worden in de voorziening van de grote parochie. En tevens kan dat grotere geheel ervoor zorg dragen dat de goede dingen die gebeuren over het voetlicht komen en dat nieuwe initiatieven bekend zijn bij heel de geloofsgemeenschap en ver daarbuiten.

Lokale geloofsgemeenschappen

In organisatorische en inhoudelijke zin is ruim nagedacht over de inrichting van de nieuwe parochie. Minder is dat het geval voor de lokale geloofsgemeenschappen. Deze zijn niet alleen onderdeel van een grote parochie, ze zijn - gezien hun zending - op zichzelf kerk, met alle opdrachten die daarbij horen. Ook daar, misschien juist daar, zal aandacht moeten zijn voor het verkondigen van Gods Blijde Boodschap in Woord en daad, voor het gebed, de stilte, de meditatie en het viere van Gods goedheid, én voor het dienen van de naaste. In de kerk van het Noorden leeft het katholieke volksdeel in de diaspora. Misschien zijn de lokale geloofsgemeenschappen hier nog wel belangrijker dan waar ook in ons land. De mensen wonen vaak ver uiteen. Het is van levensbelang dat er plekken blijven in de nabije omgeving waar katholieken zich betrokken voelen, waar ze iets mee hebben, waar ze voor zichzelf en elkaar een gelovig en kerkelijk thuis vinden, waar zij ten volle kerk kunnen zijn met elkaar en waar ze voor hun omgeving bakens van hoop en tekenen van toekomst zijn in tijden van crisis en krimp.

Verantwoordelijkheid

Nú staan de pastorale beroepskrachten centraal om het pastoraat in de geloofsgemeenschappen te dragen en te waarborgen. Misschien groeien we wel toe naar een volgende stap in de richting van wat Vat. II. heeft gezegd over de gelovige in onze kerk.

'Christengelovigen zijn zij die door het doopsel in Christus ingelijfd, tot volk van God gemaakt, en aldus aan de priesterlijke, profetische en Koninklijke taak van Christus op hun wijze deelachtig, ieder volgens zijn eigen plaats, geroepen worden de zending uit te voeren die God aan de Kerk ter vervulling in de wereld, heeft toevertrouwd'. (Canon 204, CIC)

Op grond van hun doopsel en vormsel zijn christengelovigen geroepen en in staat gesteld

om met de hulp van de Heilige Geest die hen is gegeven, ten volle de zending uit te voeren die Christus aan zijn Kerk heeft toevertrouwd. Dat betekent dat gelovigen dus zelf in staat zijn om de lokale geloofsgemeenschappen te dragen en de volle zending van de kerk in hun geloofsgemeenschap waar te maken.

Dat wil geenszins zeggen dat zij het gewijde ambt niet nodig hebben. Integendeel. Het gewijde ambt heeft de taak om de geloofsgemeenschappen in hun eigen zending te ondersteunen, te voeden en te leiden zó, dat zij de eigen zending waar kunnen maken. De priester zal temidden van hen leiding geven, hen voortdurend te binnen brengen dat Christus het Hoofd van de Kerk is en dat wij allen dienaar zijn in zijn Kerk, en hij zal in persoon symboliseren dat de kerk groter en rijker is dan deze kleine geloofsgemeenschap. De diaken zal met name de geloofsgemeenschap ondersteunen en leren om zelf diaconaal te zijn en dóen en vieren bij elkaar te houden. Het is aan de bisschop of hij de gelovigen deze taak en verantwoordelijkheid toevertrouwt en onder welke voorwaarden. Het zou gelovigen dichter bij hun eigen zending en roeping brengen, persoonlijk en als lid van de kerk. Het zou ambtsdragers verlossen van veel ge-ren en geregeld en hen meer brengen bij hun taak van

geestelijk leider, van herder, van leermeester en mystagoog, van liturg, verbonden met de plaatselijke gemeenschap. Een verantwoordelijke geloofsgemeenschap staat voor zijn eigen continuïteit. Het pastorale team zou gedurende langere tijd te gast kunnen zijn bij een zelfstandige geloofsgemeenschap om met hen het leven te delen, temidden van hen de sacramenten te bedienen, met hen eucharistie te vieren, met hen onderwerpen van geloof en kerk te verdiepen en hen te bemoedigen in hun zending.

Wat in elk geval duidelijk is, is dat we verder zullen moeten nadenken over de lokale geloofsgemeenschappen als plekken waar gelovigen op menselijke maat verbondenheid en nabijheid ervaren en waar zij zelf verantwoordelijk zijn, ook voor het alsmear weer betrekken van nieuwe mensen bij de zending van de gemeenschap. Ik zie vele kansen en mogelijkheden en uitdagingen in deze ontwikkelingen die mijns inziens onvermijdelijk voor ons liggen. Niet als noodlot, maar als aansporing nieuwe wegen te gaan in denken en doen, Gods toekomst tegemoet.

Herman Agterhoek is opbouwwerker in het bisdom Groningen/Leeuwarden.

REFLECTIE

Zo maar op je bordje

Nelleke ten Wolde-Hijwegen

Als derde bijdrage in dit drieluik over de beleidsontwikkeling en implementatie van het bisdom Groningen-Leeuwarden heeft de redactie de “werkvloer” aan het woord willen laten. Ik schrijf daarbij vanuit twee verschillende settings als pastoraal werkster in het basispastoraat: per 1 september 2011, dus middenin het consultatiejaar, ben ik van Joure, Lemmer en St.Nicolaasga verplaat naar Bolsward, Makkum, Witmarsum en Workum. Het is waarschijnlijk verstandig om nu al meteen aan te geven, dat dit kwart van ons bisdom het veranderingsproces het meest positief heeft ontvangen. Dat kleurt mijn verhaal beslist.

Voor het hele bisdom geldt, dat parochies, besturen en individuen die dat wilden van meet af aan betrokken waren bij het ontwikkelen van het beleid. In de tussenstadia zagen we, dat er wat gedaan werd met onze commentaren en we waren best benieuwd wat het zou worden. Toen het plan eind 2010 verscheen, werd de inhoud echt breed gedragen, al kwam uit diverse geleidingen in 2011 ook kritiek naar voren. We misten in het inhoudelijk deel van

het beleidsplan de visie, die echt richting zou kunnen geven aan het handelen van pastores en besturen. We misten vooral echte prioritering, en echte nieuwe wegen. En tenslotte was de eucharistieprioriteit een hele lastige, vooral organisatorisch. Maar dit deel van Kwetsbaar maar hoopvol had beslist draagvlak.

Dat gold niet voor het samenvoegingsdeel van het beleidsplan. Dat overviel het grondvlak in

het najaar van 2010 erg. Het probleem was nog niet eens zozeer de richting. Velen zagen de noodzaak en onvermijdelijkheid van steeds hechtere samenwerking en deels ook van bestuurlijke schaalvergroting en samenvoeging uiteraard best in. De meeste parochies waren al bezig met één of andere vorm van samenwerking, praktisch overal werden pastorale teams gedeeld en samen bekostigd, en een groei in het samen doen ontwikkelde zich ook echt hier en daar al tot een groei naar het samen gaan.

De weerstand werd naar mijn idee opgeroepen door het communicatieproces: ineens had 'ons' beleidsplan een andere helft, een kant-en-klaar plaatje 'jongens, we gaan van tig naar weinig parochies, dit zijn je partners en over twee jaar moet het klaar'. Dat hadden we niet verwacht. En zeker niet na de brede kans tot inbreng bij het inhoudelijk deel. Maar dat er toch echt naar samenvoeging toe gewerkt moest worden, stuitte ook op weerstand. De gebruikelijke angsten voor verlies van eigen identiteit, anonieme mammoetparochies en kerk-sluitingen werden wakker, en vooral daar waar de nood niet zo hoog was en het geografisch territorium erg uitgestrekt, zag men het voordeel van samenvoeging boven samenwerking niet in. Her en der staken er dus pittige stormpjes op.

Er moet toen ergens het besluit gevallen zijn, het draagvlak prioriteit te geven. De bisschop presenteerde zijn plan eind november 2010 als plan, stelde nadrukkelijk NIET bij decreet te willen besturen. Hij maakte duidelijk, dat er een ronde van consultatie en communicatie zou komen, waarin alle voorgenomen samenwerkingsverbanden een zware delegatie van de bisdomstaf op bezoek kregen om hun KASKI-cijfers te bespreken en hun reactie op de voorgenomen samenvoeging te geven. Daarna zou hij zijn definitieve beleid vaststellen en presenteren.

Zo gebeurde het ook. In St.Nicolaasga hadden we ongeveer de eerste consultatie-avond van het hele bisdom: 25 januari 2011. Iedereen was zenuwachtig, de presentatie van de juriste, die mocht beginnen, was ronduit defensief: "Mag de bisschop dat zo maar doen? Ja, dat mag de bisschop zo maar doen!" Toch bedaarden de gemoederen gaandeweg wel, toen bleek dat er een redelijk positieve sfeer was ten aanzien

van samenwerking en zelfs samenvoeging. Elk voorgenomen samenvoegingsverband bleek tijdens de consultatieronde zo zijn eigen problemen wel te hebben (waarbij de watertaxi van Ameland het meeste tot de verbeelding sprak). Het probleem van onze samenwerking van zeven parochies in de zuidwesthoek van Friesland was een grote ongelijktijdigheid. Het bisdom ging uit van een samengevoegde toekomst van zeven parochies, omdat we al jaren samen een pastoraal team hadden. In het echt was eigenlijk alleen de financiering en het bijbehorend penningmeestersberaad gezamenlijk. Binnen de zeven waren er drie parochies, die bestuurlijk al nauw samenwerkten en er geen bezwaar in zagen, naar een fusie toe te werken. De andere vier kenden onderling een geringe mate van samenwerking, die ze best wat wilden intensiveren. Maar met z'n zevenen, dat was een brug te ver. En een fusie helemaal.

Op de consultatie-avond was het niet duidelijk, of het consultatiejaar ook een jaar van pas op de plaats was. In ieder geval leek het geen bezwaar om alvast de samenwerking te intensiveren en aan een pastoraal beleidsplan te gaan werken. Aan het einde nodigden 'de drie' 'de vier' uit om deel te komen nemen aan een al geplande bezinningsmiddag en -avond over parochiesamenwerking, met een lezing over samenvoeging van parochies door Ad van der Helm, een gezamenlijke maaltijd en kennis-making als personen onder elkaar. Aldus geschiedde, maar daarna ging het nog steeds niet met z'n zevenen verder: 'de vier' verkenden eerst nog nader hun onderlinge nauwere samenwerking.

In diezelfde tussentijd kwamen de ontwikkelingen ook vanuit het team. De pastores vergaderden al jaren regelmatig met z'n vieren en twee vaste assistenten. We kenden elkaar, maar ieder behartigde de eigen taken en echt samenwerken over het hele gebied deden we niet. Het was niet nodig en het was ook niet handig. Het territorium loopt van Koudum tot bijna Heerenveen en van Delfstrahuizen tot net onder Sneek: een gigantisch gebied met heel veel bruggen die bijna allemaal open kunnen en dat ook regelmatig zijn. Zo worden nog niet eens zulke lange afstanden heel veel reistijd. De beschikbare pastores konden (twee aan twee) de parochieclusters goed bedienen, we

hadden genoeg aan de eigen taak en tot dan toe weinig behoefte aan nauwere samenwerking. De vruchtbaarste weg ter intensivering van het proces van de zeven leek op dat moment het maken van een pastoraal beleidsplan, en Herman Agterhoek begeleidde dat. Voor het eerst begonnen we als pastores drijfveren tegen elkaar uit te spreken, werd duidelijk wat ons bezielde, waar we van genoten, waar we voor vreesden, hoe we ons werk zagen en de toekomst. En hoe we opzagen tegen de samenvoeging. Of er juist naar uitkeken. De beleidsontwikkeling heeft de teamvorming bevorderd en de visie van het team op elkaar, de samenwerking en het pastoraat in het territorium echt goed gedaan.

Terwijl we dit beleid aan het ontwikkelen waren, werd duidelijk dat twee van de teamleden zouden ophouden en dat er twee nieuwe voor in de plaats zouden komen. Toch is er met de 'oude' ploeg doorgewerkt tot er een eerste concept lag, waar de nieuwe collega's inhoudelijk op konden inschieten terwijl ze de context voorlopig even moesten aanvaarden door de bril van hun voorgangers totdat ze waren ingewerkt. Op 1 september ging het voor mij elders verder.

In Bolsward, Makkum, Workum en Witmarsum (kortweg De Viersprong) was het proces heel anders verlopen. Daar begon het allemaal al eerder, met een vrijwilligersdag om elkaar te inspireren en nieuwe ideeën en initiatieven te ontwikkelen. Daar waren duizend bloemen gaan bloeien: op allerlei niveaus waren er samenwerkingen aan het ontstaan: pastores, individuele parochianen, werkgroepen, en ook besturen. Er groeide vertrouwen, en de gezamenlijke bereidheid tot samen gaan groeide ook, mede omdat steeds duidelijker werd dat het qua menskracht / bestuurskracht en qua financiën te moeilijk werd om ieder voor zich te blijven. Werkgroepjes uit de besturen bereidden in het voorjaar van 2011, dus nog voor het definitieve samenvoegingsbesluit van de bisschop, alvast stukken voor samenvoeging voor: penningmeesters begonnen de financiële verslaglegging op één lijn te brengen, er werd over een bestuursstructuur nagedacht door de vice-voorzitters, de ontwikkeling van een secretariaat werd ter hand genomen en er kwam een communicatieplan.

Maar ook over deze parochies kwamen ettelijke pastoreswisselingen. Alles met elkaar verdwenen er binnen zestien maanden vier professionals, waar in september 2011 en februari 2012 twee nieuwe voor terug kwamen. Voor de samenvoegingsprocessen betekent dit, dat knowhow, continuïteit en vertrouwdeheid verloren gaan. Dit komt bij de angst voor verlies van eigen identiteit in de zich ontwikkelende samenwerking en het feitelijk verlies van de vertrouwde pasto(o)r. Alles met elkaar wordt de spankracht van parochies, bestuursleden en andere parochianen echt aangesproken. In de Viersprong merkte ik dat vooral, toen de bestuursleden vrij snel na mijn komst aangaven dat ze te moe waren om de vaart in het proces te houden. Omdat er bovendien naar mijn eigen gevoel op te veel plekken tegelijk 'wel treinen reden, maar geen rails lagen' hebben we dus een klein half jaar pas op de plaats gemaakt om de samenwerking goed in te bedden, de bestuursleden hun rust te gunnen, het ja-woord van de bisschop op de samenvoeging af te wachten, een verbouwing te realiseren en de nieuwe pastores enigszins ingewerkt te laten raken.

Eind november 2011: het definitieve beleidsplan wordt gepresenteerd. Herman schreef al hoe de sfeer gematigd positief was. Dat komt doordat het tussenjaar de stoom uit de oren heeft gehaald, maar vooral doordat de bisschop dankzij de consultatie- en communicatieronde van binnenuit over de parochies praat. Er zijn besturen en bestuursleden genoeg, die er niet op zitten te wachten. Er zijn er, die het helemaal niet zien zitten; er zijn er enkelen, die ontzettend boos zijn, en onmachtig; maar er is niet één parochie die niet gehoord is.

En het ondersteunend materiaal is heel erg goed. Per (huidige) parochie is een pakket gemaakt met het beleidsplan voor alle bestuursleden, een Handreiking OverHoop, en een exemplaar van het boek Parochie in beweging - geloven in plaatselijke geloofsgemeenschappen, het boek van Ad van der Helm en Petra Stassen over parochie-samenvoeging. Met name de Handreiking OverHoop en de bijbehorende website met werkmateriaal / instrumenten zijn erg bruikbaar en maken de klus een stuk doenlijker. Ook de persoon van onze bouwwerker en het vertrouwen dat hij weet

te genereren spelen een belangrijke rol in de acceptatie van de samenvoeging en de medewerking daaraan. Bovendien hebben we in de pastoresconferenties enkele collega's met ervaring, vertrouwen en know-how, die niet alleen uitstralen dat het proces geen ramp is, maar ook steeds weer een weg wijzen door de kansen voor schaalverfijning en vitaliteit van de lokale geloofsgemeenschappen naar voren te brengen.

In de Viersprong zijn we niet verbaasd dat het toch een fusie moet worden. Ik ben nog wel wat verbaasd dat de bisschop 6 jaar de tijd geeft. Daar is een ander vast blij mee, maar wij hebben dat niet nodig: als er dan toch gefuseerd gaat worden, dan zo min mogelijk onrust en zoveel mogelijk vaart. Op 5 februari wordt ons onze nieuwe pastoor gegeven, op 6 februari nemen we het formeel besluit tot fusie, vanaf 7 maart bereiden we de instelling van onze projectgroep voor en op 14 april zijn we aan 'ons' samenvoegingsproces van - volgens het bisdom - maximaal twee jaar begonnen.

Als pastoraal team zijn we nu bezig met het concretiseren van het plan van de bisschop in

ons Viersprong-pastoraal beleidsplan. We gaan daar een brede kring van vrijwilligers en parochianen bij betrekken, in de hoop op draagvlak maar ook en vooral in de hoop op een zo goed mogelijk resultaat, juist omdat de pastores nog niet zo vertrouwd zijn met de parochies en hun geschiedenis op allerlei terrein. We proberen evenwicht te houden in het proces: niet alle aandacht voor de bestuurlijke koepel, maar ook aandacht voor de plek van de locaties in de nieuwe constellatie. En we zijn erop uit om nieuwe kansen te signaleren en te benutten: binnen de kerk, maar ook in de wereld; binnen de kerntaken maar ook in vormen van pastoraal ondernemerschap en missionaire initiatieven; in het grote geheel maar ook in de lokale gemeenschappen zelf. Op hoop van Gods zegen en kracht van de heilige Geest, en met vertrouwen. Want in groter of kleiner verband komt het vast goed met ons!

Nelleke ten Wolde-Hijwegen is pastoraal werkster Viersprongparochies: Bolsward, Makkum, Witmarsum en Workum.

ARTIKEL

Een krachtige leeromgeving

Geloofseducatie op de beleidsagenda van parochie en gemeente
Arnolt Stijf

De kerkelijke geloofseducatie is in de afgelopen decennia in veel gemeenten en parochies behoorlijk in het slop geraakt. De catechese is volledig van de agenda verdwenen of opgegaan in allerlei vormen van jeugd- en jongerenwerk. In het meest gunstige geval wordt geprobeerd de catechese nieuw leven in te blazen door voor een andere methodiek of voor een eigentijdse methode te kiezen.

De parochiecatechese kent daarnaast haar eigen dynamiek vanwege de samenvoeging tot grotere parochies. Waarbij de pastoor als beroepskracht zelf minder direct betrokken is en vaker als coach functioneert van de begeleiders die de (vormsel)catechese voor hun rekening nemen.

Hoewel in veel kerken wel belang gehecht wordt aan de leerfunctie, blijkt de leerpraktijk vaak heel gefragmenteerd¹. Geloofseducatie lijkt niet zelden verworden tot een eenzame zwerfsteen, terwijl het in lijn met de Vroege Kerk juist een belangrijke basisfunctie van de

christelijke gemeente mag zijn: de geloofsgemeenschap als intergeneratieve leergemeenschap. Een plek waar oud en jong over generatiekloven heen van en aan elkaar kunnen leren. Geloofseducatie dient daarom niet beperkt te worden tot een bepaalde doelgroep, maar opgenomen te zijn in een leerproces dat parochie- en gemeentebreed is. Parochianen en gemeenteleden blijven altijd leerling.

Dit artikel wil een stimulans zijn om de bezinning op geloofseducatie aan de agenda van kerkelijk beleid toe te voegen. Welke

leeromgeving bieden we in deze huidige tijd eigenlijk als gemeente of parochie? Voor een antwoord op die vraag kan het door Osmer² aangereikte stappenplan goede diensten bewijzen. De onderscheiden stappen helpen om methodisch na te gaan hoe de bezinning op geloofseducatie zou kunnen verlopen. Hieronder een integrale uitwerking volgens de vier stappen van Osmer gericht op de initiatie van een krachtige leeromgeving.

Stap 1: Descriptief - empirische taak

In deze eerste stap gaat het vooral om de vraag “Wat is er aan de hand?” Hierbij wordt een analyse van de situatie / behoeften en een inventarisatie van de problemen / signalen gemaakt. Het is opvallend dat in de vraag naar vernieuwing van geloofseducatie het antwoord vaak (pragmatisch) gezocht wordt in een andere methode of methodiek, omdat die nu eenmaal in andere contexten succesvol is gebleken. De eerste stap van Osmer dwingt echter af om oplossingen voorlopig op te schorten en te beginnen naar de eigen context te kijken en goed te luisteren. Osmer zelf duidt deze fase bij voorkeur als het priesterlijk luisteren. Waarom dient de leeromgeving eigenlijk vernieuwd te worden? Wat zijn hiervoor de signalen van de professionals, vrijwilligers, deelnemers en ouders? Welke plaats heeft geloofseducatie eigenlijk in het beleidsplan? Is er een (bijbelse) visie op de leeromgeving ontwikkeld? Sinds het bestaan van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk van de CHE te Ede is in het onderwijsprogramma een enquête over de eigen ervaringen van deelnemers aan geloofseducatie opgenomen. Dit betekent dat jaarlijks circa 100 studenten variërend in de leeftijd van 16 tot soms boven de 65 jaar als deelnemers aan het onderwijsprogramma de enquêtevragen beantwoorden. Op de vraag hoe zij hun geloofseducatie vanuit de gemeente hebben gewaardeerd of waarden worden uiteenlopende antwoorden gegeven. Er lijkt zich een tendens af te tekenen dat de meeste studenten de leeromgeving niet altijd als verrijkend ervaren. Veel gehoorde klachten zijn: het ontbreken van relevantie, nauwelijks of geen aansluiting met de eigen leefwereld en onvoldoende ruimte voor interactie.

Stap 2: Interpretatieve taak

In stap 2 staat de vraag “Waarom is dit aan de hand?” centraal. Welke theoretische concepten

helpen om te verklaren wat er gebeurt? Welke disciplines zijn daarbij van belang? Voor de leeromgeving zijn de volgende disciplines op z'n minst relevant: ontwikkelingspsychologie, culturele sociologie, (godsdienst)pedagogiek en onderwijskunde.

Het zou te ver voeren om de genoemde disciplines ten aanzien van de leeromgeving uitvoerig uit te werken. Voor de bezinning is vanuit de ontwikkelingspsychologie met name de intrapersoonlijke ontwikkeling van jongeren en volwassenen van belang: identiteits- en geloofsontwikkeling en kennis over leerstijltheorieën. De belangrijkste opbrengsten³ vanuit de onderscheiden disciplines laten zich goed ordenen en verbinden met behulp van een drietal leeromgevingen, die hieronder worden uitgewerkt. Alvorens daarbij stil te staan is het van belang om de hedendaagse sociale context kort te duiden teneinde optimaal aan te sluiten bij de leefwereld van de deelnemers.

De sociaal - culturele ontwikkelingen zijn behulpzaam om de ‘Sitz im Leben’ van de deelnemers scherp te krijgen. Op hoofdlijnen⁴ spelen twee tendensen: de individualisering en de zoektocht naar nieuwe gemeenschappen. In het kiezen voor geloof is, vanwege de individualistische instelling van de deelnemers, het eigen inzicht, de persoonlijke ervaring of de beleving van belang. Doordat deelnemers gewend zijn op grond van persoonlijke, subjectieve keuzes hun leefwereld en identiteit samen te stellen, is het niet nodig dat één enkel instituut of organisatie een totaalpakket aanbiedt. Dit leidt met name onder jongeren tot religieuze bricolage. Het stelt de kerk voor de vraag hoe zij nog langer betrokken is op de religieuze identiteitsvorming van haar parochianen of gemeenteleden.

Globaal zijn er als antwoord op deze ontwikkeling een drietal institutionele strategieën te onderscheiden. De eerste is erop gericht om de vaak verzwakte ‘triangel’ van kerk, gezin en school opnieuw aan elkaar te binden. Hierdoor kan samen meer coherent gewerkt worden aan religieuze identiteitsvorming met het oog op het doorgeven van de gezamenlijke religieuze traditie. Een tweede strategie is gericht op het begeleiden van de deelnemers in hun zoektocht naar zingeving voor het leven. Een derde strategie is de identificatietheorie waarin geprobeerd wordt

gestalte te geven aan vormen van gemeenschap waarbinnen deelnemers zich kunnen identificeren met inspirerende gelovigen van alle generaties.

De drie strategieën laten zich goed verbinden met een drietal ideaaltypen van leeromgevingen. Als eerste het behavioristische model dat uitgaat van een sociaal systeem waarin de expert leert aan de leek (black box). Als tweede een ontwikkelingsgericht model waarin de deelnemer leert door zijn eigen persoonlijke

theorieën te ontwikkelen onder begeleiding van een expert die hem vooral coacht. En als derde een apprenticeship-model dat uitgaat van een sociaal systeem waarin de lerende participeert in de wereld van de expert. Dit model wordt in de onderwijskunde ook wel het meester-gezel-leerling model genoemd. In onderstaande tabel zijn de onderwijsmodellen, de eerder genoemde strategieën en de daarmee samenhangende instructieparadigma's samen gebracht. Het overzicht wil als handreiking dienen om de eigen leeromgeving te analyseren en te interpreteren.

Onderwijsmodel	Strategie	Instructieparadigma
1. Behaviorisme <i>Productgericht</i>	Inhoud overdragen (traditionele socialisatie)	Kennis van Bijbel en traditie overdragen * kennis expert centraal * aanbod gestuurd
2. Ontwikkeling <i>Procesgericht</i>	Ondersteunen persoonlijke ontwikkeling (moderne socialisatie)	Helpen om gelovig in het leven te staan * ervaring jongere centraal * vraag gestuurd
3. Apprenticeship <i>Praktijkgericht</i>	Participatie in wereld expert (verbindende socialisatie)	Gezamenlijk optrekken * geloofspraktijk centraal

Tabel 1 Leeromgevingen

Stap 3: Normatieve taak

In de derde stap van Osmer gaat het om de vraag "Wat zou er aan de hand moeten zijn?" Toegesplitst op de thematiek: "Wat is een krachtige leeromgeving voor onze gemeente of parochie? Welke theologische visie is van belang?" Voor deze stap is de eigen theologie van een gemeente of parochie van doorslaggevende betekenis. In dit artikel wordt verondersteld dat de genoemde leeromgevingen allen theologisch goed verdedigbaar zijn.

Uit de vorige stap is af te leiden dat zowel de gekozen strategie als de rolverdeling belangrijke aspecten zijn die de leeromgeving bepalen. Allereerst zal daarom bij de strategie nagedacht moeten worden over de hoofddoelstellingen waaraan een krachtige leeromgeving dient te voldoen. Voor de meeste kerken zullen de doelstellingen⁵ zich richten op:

a) persoonlijk geloof / individuele geloofsweg - het vertolken van de kernen van het geloof (fides quae) om hiermee tot een vitale en relevante geloofsbeleving (fides qua) te komen;

b) ingewijd worden in een christelijke gemeente / parochie;

c) leren leven als christen in de hedendaagse maatschappij / een steeds beter luccend leven kunnen leiden zoals het vanaf 'In de beginne' bedoeld is⁶.

Hoewel alle leeromgevingen in tabel 1 deze doelstellingen min of meer kunnen dienen, lijkt het derde model hiervoor het meest belovend⁷. Het geeft antwoorden op belangrijke uitdagingen van de hedendaagse (jongeren) cultuur in relatie tot de vormende rol van de kerk en sluit aan op de ambitie van de kerk een gemeenschap te willen zijn. Bij dit model valt de focus op de persoon van degene die de geloofseducatie verzorgt. Die heeft een speciale betekenis als het gaat om houvast bieden om te leren omgaan met de enorme variatie aan (vaak gefragmenteerde) religieuze opvattingen en ervaringen waarmee ze direct of indirect in hun leven worden geconfronteerd. De taak bestaat hierin dat deze ervaringen in verband gebracht worden met de Bijbel en de traditie van de kerk en deelnemers geholpen worden hierop te reflecteren. Op deze manier kunnen deelnemers ondersteund worden om te zoeken naar hun eigen religieuze opvattingen en staan in het leven.

Stap 4: Pragmatische taak

In de laatste stap leidt de integratie van de opbrengsten uit de vorige stappen tot een visie op geloofseducatie en is het de vraag hoe hierop beleid ontwikkeld kan worden.

Bijvoorbeeld: de gemeente of parochie wordt als leeromgeving ingericht, daaraan ten grondslag liggen:

- a) een analyse van de huidige en gewenste situatie;
- b) een verklaring van de ontstane situatie en
- c) een heldere visie op de gewenste situatie in relatie met de identiteit van de gemeente.

Bij een voorkeur voor de derde leeromgeving kunnen de volgende handreikingen als eerste aanzet voor de beleidsvorming dienen:

1) Verbinden als kernwoord

De leeromgeving dient bij voorkeur een brede geloofspraktijk te zijn. Niet om te leren geloven, maar veeleer om te leren wat het betekent om te geloven. Een bijzonder belang wordt hierbij gehecht aan de gemeente of parochie als geloofsgemeenschap waarin de leden ervan deelnemen aan religieuze praktijken. Met enerzijds aandacht voor de traditie van de kerk en aan de andere kant de actuele ervaring van mensen. Het verbinden van beide is de uitdaging waar de geloofsgemeenschap voor staat. Dit vraagt om bezinning hoe de integraliteit tussen verschillende vormen van geloofseducatie gestalte krijgt. Dit kan vanuit een inhoudelijk perspectief⁸: waar en wanneer stel je bepaalde leerinhouden in het parochie- of gemeentelven centraal? En vanuit een functieperspectief: waar krijgen pastorale thema's, missionaire onderwerpen en diaconale vraagstukken een plek? Als derde het doelgroeperspectief: waar leren doelgroepen apart en waar en wanneer leren zij samen?

2) Professie: herder en leraar zijn

Een keuze voor model 3 impliceert dat degene die de geloofseducatie verzorgt tegelijkertijd de leraar (uit model 1) en de pastor (uit model 2) dient te zijn. Dat is bepaald geen sinecure en vraagt om een eigen profiel. Hierbij speelt enerzijds de educatieve competentie een

10.

belangrijke rol, die o.a. bestaat uit: formuleren van leer- en ontwikkeldoelen; motiveren van individuen en roepen; inspelen op groepsdynamische processen. En anderzijds de pastorale competentie, die o.a. bestaat uit: het inzicht hebben in menselijk gedrag, psychologische en geestelijke processen; herkennen van levensvragen en daarin begeleiden; uitkomen voor eigen spiritualiteit⁹. In het beleid zal ruimschoots aandacht moeten zijn voor professionalisering en begeleiding van al degenen die zich beroepsmatig of vrijwillig met geloofseducatie bezig houden.

De bovenstaande uitwerking is bedoeld als inspiratiebron om voor de eigen context tot een krachtige leeromgeving te komen. Uiteraard zullen er voor de eigen parochie- of gemeentecontext andere (theologische) keuzes gemaakt worden. Voor een eigen invulling aan het stappenplan zou het basisboek catechese, Altijd leerling (2011), goede diensten kunnen bewijzen. Met name in deel 4 worden praktische handvatten geboden voor de geloofseducatie en het lerende gemeente zijn.

Arnolt Stijf is docent Geloofseducatie Academie Theologie van de CHE (Ede), Predikant Protestantse Kerk in Nederland.

Noten

1. Larsson, R. (2010). Education: a forgotten dimension of church identity? *Religious Education*, 105 (5), p. 519-535
2. Osmer, R.R. (2008). *Practical theology. An introduction*. Grand Rapids: Eerdmans.
3. Een uitvoerige beschrijving met handreikingen wordt gegeven in: De Kock, A. Verboom W. (2011), *Altijd Leerling*, Zoetermeer: Boekencentrum, Deel 3
4. De Kock, A. Verboom W. (2011), *Altijd Leerling*, Zoetermeer: Boekencentrum, p. 162 – 164
5. Vgl. De Kock, A. Verboom W. (2011), *Altijd Leerling*, Zoetermeer: Boekencentrum, p. 21
6. 't Mannetje, C.C.G.M. (2003), *VrijwilligSTers dragen de parochie. En de pastor dan?*
7. De Kock, A. Verboom W. (2011), *Altijd Leerling*, Zoetermeer: Boekencentrum, p. 192 – 202
8. De Kock, A. Verboom W. (2011), *Altijd Leerling*, Zoetermeer: Boekencentrum, p. 278
9. De Kock, A. Verboom W. (2011), *Altijd Leerling*, Zoetermeer: Boekencentrum, p. 225 – 226

Basisboek met beperkingen

Ingrid de Zwart

De schrijvers van *Altijd leerling* zijn Jos de Kock, Wim Verboom, Anne Pals, Hans van Pelt en Arnolt Stijf. Allen doceren of doceerden aan een Theologische Universiteit of Hogeschool (Ede). Het boek is bestemd als handboek voor iedereen die leiding geeft aan leren in een protestantse gemeente: catecheten, predikanten en toerustingscommissies. Aan de theologische opleidingen kan het gebruikt worden als studieboek.

Opbouw

Het boek bestaat uit vier delen. In deel 1 worden de theologische uitgangspunten van de auteurs ontvouwd. Zij positioneren zich binnen de gereformeerde traditie: Catechese is verbonds- en doopcatechese; een instrument om te leren het verbond van God te beantwoorden en als gedoopte christenen en toegewijde gelovigen te leven. Dat vraagt om een levenslang leren, met als centrale leerinhoud: Het woord van God. Na deze theoretische insteek volgen er drie praktijkvoorbeelden, die tonen hoe de context van de gemeente als leeromgeving de gang van de catechese bepaalt. Catechese in een groeikern verschilt van die in een volkskerk-gemeente.

Deel 2 biedt een historische oriëntatie op de praktijk en inhoud van het leren in de joodse en christelijke traditie en eindigt met de nieuwste ontwikkelingen.

In deel 3 komen pedagogisch-didactische en godsdienstpedagogische modellen aan de orde, met bijzondere aandacht voor het 'meester-gezel-leerling-model'. In dit model zijn niet de geloofsinhoud die overgedragen moet worden of de eigen vragen van de catechisanten in de eerste plaats leidend in het leerproces, maar de persoon van de catecheet, een inspirerend gemeentelid, die mentor is, pastor en leraar tegelijk. Geloofsinhoud en vragen van de catechisanten krijgen een plaats in contacten tussen catecheet en catechisanten in en buiten het catechese-uur.

Deel 4 tenslotte geeft praktische handvatten. Na een hoofdstuk over groepsdynamica volgen didactische aanwijzingen voor het opzetten van een catechese. Besloten wordt met gedachten over visie en beleid van een lerende gemeente.

Bespreking

In de jaren '80 van de vorige eeuw verscheen het handboek voor de catechese van dr. G.D.J. Dingemans, *In de leerschool van het geloof*. Dat boek heeft met vele herdrukken z'n

diensten bewezen, maar is nu toch wel sterk verouderd. De samenleving, met alle digitale netwerken waarin jongeren zich bewegen, ziet er inmiddels heel anders uit. Leerprocessen veranderden mee: jongeren en volwassenen zoeken op het wereldwijde web, wat zij willen weten. In het onderwijs hebben docenten steeds meer een coachende rol gekregen. In het kerkelijk leven hebben zich eveneens grote veranderingen voorgedaan; de secularisatie is nog verder voortgeschreden. Er zijn andere vormen van gemeenschap ontstaan; het web is ook een ontmoetingsplek geworden. In veel gemeenten zijn nauwelijks meer catechisanten te vinden, vooral niet in de leeftijdsgroep boven de 12 jaar. Maar met het oog op de catechisanten die er nog wel zijn, blijft het een grote kunst om een verantwoorde en inspirerende catechese op te zetten. Vele catecheten vonden daarvoor in elk geval ondersteuning in het boek dat E.R. Jonker schreef: *Aan het Woord komen. Hoe gemeenteleden van 17 jaar en ouder in gesprek raken met de Bijbel* (1e druk 1992). Dit boek is echter niet bedoeld als een alomvattend handboek. Juist daar kijken docenten aan de opleidingen, predikanten en catecheten al jaren naar uit. Mijn verwachtingen bij de verschijning van *Altijd leerling* waren dus hooggespannen. Kwamen deze ook uit?

De overzichtelijke indeling van de inhoud nodigt uit tot gebruik. De reformatorische signatuur van de auteurs wordt met een plezierige openheid gecommuniceerd; zij hopen dat ook mensen die er een andere overtuiging op nahouden met dit boek uit de voeten kunnen. Biedt dit boek voor mij als catecheet uit de midden-orthodoxie inderdaad relevant materiaal? Van een handboek verwacht ik een doordenking op het terrein van de theologie, godsdienstpedagogiek, ontwikkelingspsychologie en didactiek en

ondersteuning bij het voorbereiden, uitvoeren en analyseren van leeractiviteiten.

De vraag die ik mezelf stel bij de voorbereiding van elke catechese is: 'Wat wil ik met wie hoe bereiken?' De 'wat-vraag' helpt me na te denken over mijn theologische visie, doelstellingen en leerinhouden. De 'met wie-vraag' focust op de doelgroep. Wie zijn die deelnemers, wat is hun leefwereld? De 'hoe-vraag' bepaalt me bij de hermeneutische, didactische en pedagogische aanpak. Tenslotte is er nog de 'ik-vraag': Wat heb ik in huis als catecheet? Met die grote richtvraag in gedachten heb ik het nieuwe basisboek gelezen.

De 'wat-vraag' komt ruimschoots aan bod. De theologische verbinding van catechese met de doop en de visie dat we als gemeenteleden levenslang geloofsleerlingen zijn onderstreep ik. Dat de centrale leerinhoud het Woord van God is kan ik be-amen. In alle secularisatie zie ik het als een grote uitdaging om het Woord van God, dat ons aanspreekt in de Bijbelverhalen te vertalen en te vertolken naar de leefwereld van mijn catechisanten, die de wereld bekijken via I-phones en I-pads.

Hoe doe ik dat? De citaten van jongeren in *Altijd leerling* laten al zien hoe moeilijk het is hen te inspireren. Jonker besteedde veel aandacht aan deze 'hoe-vraag'. Catecheten uit alle hoeken van de kerk gebruiken zijn hermeneutisch-didactisch model, dat verbindingen zoekt tussen Bijbelteksten en teksten van nu, tussen de leefwereld van toen, waarin de Bijbeltekst verankerd is en de wereld van nu. Juist die aandacht voor de hermeneutiek, zo belangrijk voor Bijbelcatechese mis ik in dit boek. Het gedachtegoed van Jonker, gebaseerd op dat van Gadamer en Ricoeur zoek ik tevergeefs, zelfs zijn naam ontbreekt. Het lijkt of een catecheet een Bijbelverhaal alleen kan vertolken voor zijn catechisanten door het uit te leggen en door in zijn levensstijl te laten zien hoe het woord van God gestalte kan krijgen.

Wat de 'met wie-vraag' betreft hoewel het boek uitgaat van een levenslang leerling zijn van elk gemeentelid, houdt het zich voornamelijk bezig met het traditionele

catechese-aanbod, dat zich richt op jongeren in de leeftijd van 12-18 jaar. Wat zou het verrijkend geweest zijn, wanneer er breder kerkelijk was ingestoken en er praktijkvoorbeelden van kindercatechese waren opgenomen met bijbehorende pedagogische en didactische modellen.

Ook volwassenencatechese verdient meer aandacht. Levenslang leren klinkt mooi, maar leerweerstand kunnen groot zijn. Hoe hanteer ik dat als catecheet? Kan ik het pastorale mentorschap, het meester-gezel-leerlingmodel ook voor volwasseneneducatie in de kerk gebruiken?

Daar komt de 'ik-vraag' om de hoek kijken. Wil en kan ik die mentorrol vervullen? Werken in kleine groepen als betrokken catecheet die een identificatiefiguur is voor haar catechisanten en gespreksgroepleden ook buiten de catechese-uren? Daarvoor ontbreekt me als predikant de tijd. Hebben vrijwilligers die wel? Wat vraagt dat aan gemeenteopbouw? En sluit het model aan bij het coachingsmodel uit het onderwijs of is dit toch weer het oude overdrachtsmodel in een nieuw jasje, van een 'alles-wetende' catecheet die zijn kennis overdraagt aan de onwetende catechisanten? Is hier nog sprake van een intergeneratief leerproces? Dat zijn vragen waar het basisboek me over aan het denken zet.

Is *Altijd leerling* het waard om aangeschaft te worden? Dat zeker wel. Het boek bevat ondanks de genoemde beperkingen voor iedere catecheet, die een catechese wil opzetten en wil reflecteren op zijn of haar werk een schat aan informatie en praktische modellen. Ook visies die niet de jouwe zijn kunnen je aan het denken zetten. Tenslotte blijven we altijd leerling!

Ingrid de Zwart is predikant Protestantse gemeente te Deventer, oud- hoofd Catechetisch Centrum Kampen, oud-docent catechetiek PThU.

Jos de Kock, Wim Verboom e.a., *Altijd leerling*. Basisboek catechese, Boekencentrum, Zoetermeer 2011, ISBN 978 90 239 2597 2, € 27, 50

Jeugdwerk in Almelo: kerk in de samenleving

Heleen van Bleek

In gesprekken over de toekomst van de kerk merk ik dat meestal gedacht wordt vanuit de bestaande kerkvorm. Begrijpelijk, want degenen die zich interesseren voor de toekomst van de kerk voelen zich verbonden met de huidige kerk. In het veranderen wordt er gezocht naar aanpassing van het bestaande, met behoud van het goede. De vraag is daarbij: hoe ver kun je gaan, waar ligt de grens? En het risico is dat het blijft bij ‘het zich achterwaarts naar voren bewegen, waardoor alleen wordt waargenomen wat verdwijnt, niet wat zich aandient.’¹

Naast veranderingen of aanpassingen van het bestaande zijn er ook nieuwe kerkplekken die ontstaan in de samenleving, buiten de bestaande kerkelijke structuren, op het oog soms los daarvan. Zulke nieuwe vormen van kerk-zijn zijn niet verbonden aan een kerkgebouw waar het gemeentelven zich afspeelt, maar het is ‘kerk’ als proces of beweging, met verdikkende of verdunnende momenten; kerk-voor-even’.²

In Almelo richt ik me als JOP³ jeugdwerker op die nieuwe kerkplekken. Veruit de meeste jongeren in Almelo zijn niet kerkelijk en voelen zich niet aangesproken tot wat kerken aan jeugdwerk bieden. Na jaren van allerlei pogingen om jongeren bij de kerk te betrekken, ziet de Protestantse Gemeente in Almelo (PGA) dat het aantal jongeren dat meedoet klein blijft. Toch zou de PGA iets willen betekenen voor jongeren en bestaat het vermoeden dat jongeren misschien op een andere manier wel met geloven of zingeving bezig zijn. Zou het mogelijk zijn om in stedelijk jeugdwerk een beweging rond geloof en zingeving in gang te zetten met jongeren die nu niet betrokken zijn bij een kerk?

De PGA heeft een jeugdbeleidsplan⁴ vastgesteld waarin twee sporen uitgangspunt zijn: verdiepen en vernieuwen. Aan de ene kant is er jeugdwerk binnen de verschillende wijkgemeenten. Gemotiveerde vrijwilligers zetten zich enthousiast en creatief in voor jeugd binnen de gemeente. Aan de andere kant heeft de PGA gekozen voor vernieuwing.

Doel en visie van jeugdwerk in Almelo

Als JOP jeugdwerker heb ik de opdracht om op deze twee sporen te werken. ‘Verdiepen’ houdt in dat ik het jeugdwerk in de wijkgemeenten kan ondersteunen zonder zelf uitvoerend jeugdwerk te doen. Het ‘vernieuwen’ vraagt het grootste deel van mijn inzet en is tegelijk het meest onzichtbaar voor kerkmensen. Het

gaat er niet om jongeren (weer) in de kerk te krijgen, maar om ‘kerk’ van betekenis te laten zijn voor jongeren. Er is geen verborgen agenda, geen streven om een bepaald aantal jongeren op de zondag in de kerk te zien, geen christelijk lespakket waarmee we jongeren antwoorden willen bieden. Doel is ruimte te maken voor ontmoeting (jongeren met elkaar, met anderen en de Ander) en creativiteit te stimuleren om vorm te geven aan geloof en zingeving in het dagelijkse leven.

In de twee sporen van het jeugdbeleid van de PGA zou je kunnen zeggen dat het in het verdiepen gaat om het meer traditionele jeugdwerk in de meest letterlijke zin: er is iets wat de gemeente wil doorgeven aan de jeugd en daar zijn in de loop der jaren verschillende vormen voor ingezet. De hoop is dat ‘jong geleerd, oud gedaan’ betekent, dat jeugd later als volwassene bij de kerk betrokken blijft. Het is geloofsoverdracht in de gedachte dat jongeren na deze periode van leren verantwoordelijkheid willen dragen in de gemeente.

In het vernieuwende spoor stappen we uit kerkelijke structuren en gewoonten en zoeken we aansluiting bij wat er aan geloof en zingeving leeft in de stad. Ook mensen buiten de kerk noemen zich gelovig of christelijk. ‘Het kerkelijk gebonden geloof krimpt tot steeds kleinere en fijnere gemeenschappen, maar echte ongelovigen vormen nog altijd een minderheid van de bevolking.’⁵ De huidige kerk heeft een vorm die in de loop der eeuwen zo gegroeid is en die over haar bloeiperiode heen lijkt te zijn. Maar tegelijk: ‘kerk’ staat voor iedere vorm van gemeenschappelijk samenzijn waar mensen iets kunnen vernemen van de God zoals Jezus Christus hem kende en doet kennen.’⁶

Wanneer we geloven dat God in ons midden woont, is in principe overal ontmoeting mogelijk. Dan heeft de PGA dus niet per se de verantwoordelijkheid om 'God' naar 'de mensen' te brengen, in elk geval niet alleen die verantwoordelijkheid. Hij is er immers al, als bron van leven, als bondgenoot. Het komt er op aan open te staan voor onverwachte momenten dat God zich openbaart, door te zijn waar mensen zijn, te luisteren naar verhalen, te zien wat aan het licht komt. En dan te herkennen waar nieuwe kerkplekken ontstaan. Erik Borgman spreekt van geloof als mobiele verworteling waarbij het erom gaat 'de sporen van God in de wereld te zien en bij elkaar te brengen, zoals ze in de Bijbelse verhalen gezien zijn en bij elkaar gebracht.'⁷

Binnen de gevestigde kerk hoor ik de stelling dat mensen duidelijkheid willen en dat jongeren meer nog dan volwassenen vragen om heldere taal en dat het daarom goed is om een heldere, eenduidige boodschap te hebben. Er wordt dan geoefend om in een paar zinnen te kunnen verwoorden wat je gelooft, als een belijden in twitter-formaat. Ik kan me voorstellen dat dit een manier is om met medegelovigen tot een geloofsgesprek te komen omdat deze statements vragen oproepen en uitnodigen tot nadere toelichting. Het lijkt op de methode waarin ik catechisatie kreeg: een pakket van bijbel, belijden en kerkelijke gewoonten en gebruiken wordt neergelegd, toegelicht en uitgelegd als geloofsoverdracht. De catechisant is wel vrij om vragen te stellen, maar het begint bij statements die klinken als antwoorden op vragen die niet gesteld zijn door deze catechisant.⁸

Het is een duidelijkheid die mij in verlegenheid brengt en die ik zelf bij voorkeur niet kies voor een geloofsgesprek. Voor mij gaat het in een geloofsgesprek om ruimte voor het verwoorden van een persoonlijk verhaal, eigen ervaringen, zoeken en vinden, verlangen en twijfel. Dan kunnen daarbij soms ineens verhalen uit de bijbel, woorden uit het belijden of liturgische taal of rituelen gelegd worden, waardoor de kleine ontmoeting komt te staan in een groter verband, als deel van het verhaal van God en mensen.

Eduard Groen zegt: 'De kerk is het contact met jongeren kwijtgeraakt, omdat ze het contact met de cultuur in brede zin is kwijtgeraakt'. Daarom zal de kerk 'meer dan ooit, bereid

moeten zijn om niet met een antwoord te komen op een niet gestelde vraag, en om niet te spreken vanuit de oude beelden, die voor de leden van de kerk bekend zijn en voor anderen onbekend. In die zin hebben we een negatieve theologie nodig (...). Een theologie van het zwijgen en het luisteren naar deze samenleving en deze cultuur.'⁹

Het stedelijke jeugdwerk in Almelo begint bij de jongeren, bij hun leven, hun ervaringen en hun interesses. En omdat hun leven zich over het algemeen niet afspeelt binnen de gevestigde kerk, begint het jeugdwerk ook daarbuiten, in de samenleving.

De praktijk

In het stedelijke JOP-jeugdwerk in Almelo zoeken we verbinding met wat er al is: individuele jongeren die zich op allerlei manieren verbonden voelen met anderen door familie, school, sport, muziek en andere interesses.

Om te beginnen deed ik een bezoekproject om in gesprek te komen met jongeren op een manier die gebaseerd is op wat Peter Hendriks beschrijft in *Geloof ligt op straat*¹⁰. Het project richtte zich op 14- tot 18-jarigen en ik had de methode van Hendriks daarop aangepast, met hulp van JOP-collega's die op andere plekken bezoekprojecten deden. Iedereen bleek er in eerste instantie van uit te gaan dat ik iets van hen wilde, zoals bijvoorbeeld hun deelname aan kerkdienst of andere kerkelijke activiteit, of contact als aanknopingspunt om mijn boodschap te kunnen vertellen, en ik vertelde dan dat ik eenvoudig wilde komen omdat ik geïnteresseerd ben in wat hen bezighoudt. Anders dan Hendriks gebruikte ik het gesprek niet voor onderzoek, maar was het gesprek doel op zich. Met meer dan de helft van de aangeschreven jongeren maakte ik een afspraak. Door op bezoek te komen, te luisteren en te vragen kon ik laten zien dat ik, vanuit de kerk, geïnteresseerd ben in hun verhaal zonder daarbij nog iets anders te willen.

Soms bleef het bij een openhartig telefoongesprek, maar er ontstonden ook hele persoonlijke gesprekken aan de keukentafel. Vooral door de 16- tot 18-jarigen werd gezegd dat ze gevoelens en gedachten onder woorden brachten die ze nog niet eerder aan iemand verteld hadden. Het raakte me wat er op deze manier aan het licht kwam. Voor mij is dat waar het in een geloofsgesprek om gaat: dat in

een ontmoeting woorden worden gevonden voor wat (Wie) verborgen is.

Bij het bezoekproject bleek uit de verhalen dat jongeren inderdaad vaak wel bezig zijn met geloof en zingeving, dat veel jongeren bereid zijn om zich voor anderen in te zetten, dat ze aan activiteiten en projecten meedoen samen met vrienden en dat vriendschappen ontstaan in gedeelde interesses.

In de andere projecten die we doen, gaan we hier van uit en maken we nieuwe verbindingen. Samengestelde groepen van maatschappelijke stagiairs, kerkelijk meer of minder betrokken jongeren en hun vrienden zijn verantwoordelijk voor de organisatie en uitvoering van diaconale activiteiten. Op hun eigen manier, met veel creativiteit en plezier, ontstaan bijzondere ontmoetingen en meestal komen daarin ineens God en geloof ter sprake. Volgens mij zijn dat momenten die van wezenlijk belang zijn voor de betrokkenheid van jongeren op geloof en zingeving, op de kerk van de toekomst. Wanneer jongeren ruimte krijgen om hun verhaal en hun enthousiasme met elkaar te delen, dan ontstaat er in de ontmoeting 'meer' en komen geloof en zingeving aan het licht. Dat is voor mij kerk.

Heleen van Bleek is JOP jeugdwerker van de Protestantse Gemeente in Almelo.

ARTIKEL

Religieuze belevingservaringen op grote events

Monique van Dijk

In deze bijdrage beschrijf ik de verschillende typen jongeren die naar religieuze festivals toe gaan en de doelen die de organisatoren ermee hebben, alsook de mogelijke discrepantie tussen deze twee. Daarna kijk ik naar de rol die de pastor of bouwwerker kan hebben in dit spanningsveld.

Nederland is geïndividualiseerd, zo zegt meniggen zuchtend. Het vroegere 'wij' wordt vervangen door 'ik' en ieder gaat voor zichzelf... Is dat wel zo? Natuurlijk zijn er de hele dag door, vierentwintig uur lang en zeven dagen per week, keuzes te maken uit van alles. Welk soort brood of yoghurt je eet bij je ontbijt, met welk vervoermiddel je waar dan ook naar toe gaat, welke opleiding je wilt doen en bij welke school (zeker in de Randstad een enorme keuzewaaier). En op internet kun je ALLES bestellen om thuis bezorgd te krijgen

Noten

1. Joep de Hart, *Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit*, Amsterdam 2011, p 96
2. Henk de Roest, *Een huis voor de ziel. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten*, Zoetermeer 2010, p. 188
3. JOP is de Jeugdorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland
4. *Beleidsplan jeugd 2009-2012, 'Verdiepen en vernieuwen'*, Jeugdbeleidsplan 2009-2012, www.pga-almelo.nl/publicaties
5. Joep de Hart, p.73
6. Henk de Roest, p. 140
7. Erik Borgman, *Wortelen in vaste grond. Een cultuurtheologisch essay*, Zoetermeer 2009, p 126
8. Tjeu van den Berk zegt hierover onder andere: 'We zitten in onze moderne kerk met resten van inwijdingen die oorspronkelijk bedoeld waren voor volwassenen, maar nu nog slechts voor kinderen bestemd zijn (doopsel, eucharistie, vormsel). Voor volwassenen bestaan er feitelijk geen inwijdingen meer met het gevaar dat de 'inwijdingen' op kinderniveau meestal als infantiele ervaringen zullen blijven hangen. Catechese begon in de Oude Kerk wanneer een volwassen mens zich bekéerd had, en zich persoonlijk aangemeld als catechumen.' De persoonlijke ervaring gaat dus vooraf aan het deelgenoot worden van het gemeenschappelijke. Tjeu van den Berk, *Mystagogie. Inwijding in het symbolisch bewustzijn*, Zoetermeer 1999, p 112
9. Eduard Groen, *Hoe God opnieuw verschijnt in Jorwerd. Kansen voor een verdwijnende kerk*, In: Ton Zondervan (red), *Bricolage en bezieling. Over jongeren, cultuur en religie*, Averbode 2008
10. Peter Hendriks e.a., *Geloof ligt op straat. Een verkenning naar spiritualiteit in parochie en gemeente*, Zoetermeer 2001.

van warme maaltijden tot televisies en kleding. Die keuzes bepaalt eenieder wel meestal voor zichzelf. Maar tegelijk is men VOORTDUREND in contact met anderen. De mobiele telefoon staat nooit meer uit, en via tweets en prikboardberichten op Facebook kun je zien wat er is gekozen als ontbijt, hoe lang men in de regen heeft gefietst en welke kleding de docent die dag aan heeft... Alles wordt voortdurend met elkaar gedeeld! Althans, met de virtuele 'vrienden'. Daarmee is echt vriendencontact vaak los gekomen van echte

ontmoetingen, en gebeurt er veel louter digitaal. Juist daarom lijkt er anno 2012 ook veel behoefte te zijn aan dingen ervaren, want jonge mensen weten bijna niet meer wat dat is en moeten dus belevingen creëren.

We leven ondertussen dus in een belevingsmaatschappij; naast het vele virtuele moet er ook worden ervaren. ‘The sky is the limit’, en zelfs dat al bijna niet meer nu zelfs het dagblad Metro lezers oproept om de ruimte in te worden geschoten als ‘ervaring’. Het kan altijd nog anders, harder, beter, en als niet-meer-zo-heel-jonge-jongere val je soms van de ene verbazing in de andere. Het ervaren van dingen (door letterlijk te voelen, ruiken en proeven) is bij jonge mensen heel belangrijk, belangrijker dan bijvoorbeeld lezen of denken. Ook de grote religies proberen hierop in te spelen, bijvoorbeeld door het organiseren van grote evenementen.

Er worden anno 2012 dan ook diverse grote religieuze evenementen georganiseerd voor jongeren. De katholieke Jongerendag, het Ramadanfestival, het XNOIZZ-Flevofestival zijn maar enkele voorbeelden. Ook internationaal is er voor jongeren veel te doen: reizen naar Taizé, Lourdes en naar de Wereldjongerendagen zijn populair. Ik zal het in deze bijdrage hebben over de nationale initiatieven.

Dergelijke religieuze festivals worden vaak georganiseerd met jongeren samen, waardoor het aanbod zo goed mogelijk kan worden afgestemd op de doelgroep. Maar de doelgroep is niet altijd helder, noch de functie die het evenement moet of kan hebben. Meestal gaat het niet vooral om het laten beleven van religieuze ervaringen door jongeren. Veel festival-organisatoren hopen vooral veel jongeren te bereiken en hen te inspireren om vervolgens deel te nemen aan andere religieuze activiteiten, zoals kerkelijke vieringen en catechese.

De festivals wisselen in inhoudelijk aanbod. Sommigen richten zich vooral op het bereiken van een groot publiek. Dit is te merken aan de enorme investering in PR zoals bijvoorbeeld het gebruik van social media om mensen te trekken. Anderen zijn er juist op uit om mensen tot geloof te bekeren en zorgen voor

veel inhoudelijk aanbod en ruimte voor diepgaande gesprekken.

Doel van het religieus evenement

Het doel van het religieuze event is vaak: jonge mensen in aanraking brengen met het geloof. Met een groots evenement wordt dit eigentijds gedaan, met goede moderne muziek en nieuwe visuele vormen. De nieuwe vorm van ‘the Passion’, met nieuwe muzikale arrangementen en popzangers, als tegenhanger tegen de traditionele Mattheus of Johannes Passion is hiervan een goed voorbeeld, hoewel dit niet per se veel jongeren aantrekt. Het XNOIZZ Flevofestival is een groots muzikaal festijn met kamperende jongeren, wat veel lijkt op andere muzikale evenementen zoals Lowlands of Pinkpop, met als groot verschil dat de muziek religieus is.

Er worden ook grote evenementen georganiseerd om jonge mensen samen te brengen om elkaar te ontmoeten. Bijvoorbeeld de meeste bisdommen hebben jaarlijks een evenement waarvoor alle vormelingen van dat jaar uit het bisdom samen worden uitgenodigd als een soort reünie en vooral ook om te laten ervaren dat er veel meer jongeren in de diocesane omgeving zijn die zich hebben laten vormen dan de kleine aantallen jongeren per afzonderlijke parochie.

Tegelijk speelt bij de meeste events dat werving een belangrijk doel is. Er is in de grote religieuze instituten veel vergrijzing en men hoopt jongeren te kunnen vinden die het voor de leden zo belangrijke gedachtegoed en de traditie zullen blijven voortzetten.

Wanneer het doel van een evenement echter onduidelijk is, of teveel doelen tegelijk bestaan, zullen verschillende groepen jongeren er bedrogen uitkomen. Te erg gepushte jongeren komen nooit meer terug, omdat ze zelf keuzes willen maken hoe ze willen leven en zich niets willen laten opleggen. Jongeren die niet een gedegen inhoudelijk aanbod krijgen maar dat wèl willen, idem dito. Zij zullen niet gevoed worden in hun gelovige zoektocht en een volgende keer vermoedelijk niet meer komen. Maak dus duidelijk wat je precies wilt als je een evenement organiseert, wie je wilt bereiken en wat hun behoefte is. En uiteraard voor toekomstige organisatoren: doe het samen met jongeren; zij zijn expert op dat gebied!

Wie gaan dan naar religieuze festivals toe en waarom?

Jongeren gaan vooral naar grote evenementen, en liefst internationaal, om andere jongeren te ontmoeten. In hun levensfase zijn jongeren op zoek naar gesprekken over dingen die voor hen wezenlijk zijn, en dat doen ze het liefst met leeftijdsgenoten. Via internet is Nederland al gauw te klein en zijn er contacten over de hele wereld en ook op grote evenementen is het internationale karakter vaak zeer aansprekend. Jongeren reizen graag om anderen te ontmoeten. Maar we kunnen verschillende groepen jongeren onderscheiden die ook met een ander doel en dus andere verwachtingen deelnemen.

In het Handboek Jongeren en Religie (Van Dijk-Groeneboer, red., Parthenon 2010) onderscheid ik vier typen jongeren die we in alle religies tegenkomen. Ik verdeel hen daarbij op betrokkenheid bij een religieuze organisatie (wel/niet) en op actief met religie bezig zijn bij de vorming van hun identiteit (wel/niet). Heel actief met religie bezig in het vormen van hun identiteit en sterk betrokken bij een religieuze organisatie noem ik Fortissimo's. Vaak zijn zij organisator of kerngroeplid van een religieus evenement. Jongeren die niets met een religieus instituut hebben en ook niet met religie bezig zijn bij de vorming van hun identiteit noem ik Tranquillo's. Daarnaast is er een groep jongeren die wel nog enigszins betrokken is bij een religieus instituut (vaak van huis uit ermee bekend, of via opa of oma), maar er niet actief mee bezig is in het leven. Ik noem hen Legato's. De vierde groep jongeren is wel actief bezig met religie bij de vormgeving van hun identiteit, maar doet dit buiten religieuze instituten om of beperkt zich in elk geval zeker niet tot één religieuze organisatie, maar stelt zelf zijn of haar eigen geloof samen uit wat zich zoal aandient. Deze vierde groep heb ik Spirituoso's genoemd.

Fortissimo's (dus: jongeren die zelf al heel actief in een kerk of moskee zijn) krijgen soms wel wat zij zoeken op een religieus evenement; innerlijke verdieping en bagage. Echter, de meeste evenementen zijn vooral jong en populair met goede eigentijdse muziek en bekende sprekers die jongeren aanspreken, maar zijn inhoudelijk weer vrij 'dun'. De Fortissimo komt hier niet aan zijn trekken.

Belangrijk voor deze groep is juist het ontmoeten van gelijkgestemde jongeren. In hun lokale geloofsgemeenschap zijn ze vaak met een klein aantal, en het is voor hen heel belangrijk te ervaren dat er meerdere jongeren zijn die ook geloof een grote plek in hun leven geven. De verhalen van jongeren over de Katholieke Wereldjongerendagen staven dit: met zovelen tegelijk bidden en eucharistie vieren vinden de meesten heel bijzonder. Ook de gesprekken met jongeren uit de hele wereld over geloof scoort hoog.

Er zijn ook jongeren die door een festival voor het eerst in aanraking komen met religieuze activiteiten. Zij komen meestal met iemand mee en vooral uit nieuwsgierigheid, om er (voor het eerst: Tranquillo's of na lange tijd weer eens: Legato's) kennis mee te maken. Zij zullen worden aangesproken door het moderne karakter van het festival, maar soms tegen de borst gestoten worden door het overtuigende karakter van de organisatoren, om toch vooral je aan te sluiten bij de religie en 'te worden en doen zoals zij'. De meeste jongeren zitten daar niet op te wachten. 'Vrij en onafhankelijk zijn' is voor jongeren een van de belangrijkste levensdoelen, en dan is het opleggen van iets of het suggereren van een manier van leven zeker niet gewenst.

Rol van religieus jongerenwerker of opbouwwerker

Als pastor, dominee of imam kun je uiteraard een belangrijke rol spelen in het stimuleren van jongeren deel te nemen aan deze events. Ook hierbij is het van wezenlijk belang dat je beseft wat het festival precies inhoudt (wederom; doelgroep, inhoudelijke opzet). Wanneer het een inhoudelijk 'licht' festival is, kun je je Fortissimo's beter niet te hard aanmoedigen erheen te gaan, tenzij ze dat dan bewust doen ter ontspanning en niet om verdieping van het geloof te zoeken. Is het een diep religieus, inhoudelijk gevuld festival, moedig dan de Fortissimo's wel aan om te gaan, maar reken er niet op dat zij daar veel nieuwe jongeren voor de religieuze thuis-organisatie zullen werven! Als dit wel het doel is van deze jongeren, komen ze zonder twijfel teleurgesteld weer terug.

Ook zullen jongeren dus vaak anderen meenemen naar religieuze evenementen, Legato's, Spirituoso's en zelfs Tranquillo's. Het zou heel mooi zijn als er voor deze jongeren ruimte is in de geloofsgemeenschap,

waarbij zij hun eigenheid mogen houden. Vaak wil men het liefst dat zij Fortissimo's worden, want 'zo zijn we dat gewend, zó geloof je'. Misschien is er anno 2012 ruimte nodig voor meer diversiteit hierin. Sommigen willen graag iedere week geïnspireerd en gevoed worden, terwijl anderen korte intensieve perioden die behoefte hebben en dan weer een tijd dat elders vinden (Spirituoso's) en er zijn ook jongeren die het heel fijn vinden dat er op momenten dat ze behoefte hebben aan steun een plek is waar zij terecht kunnen...

Het verdient in elk geval aanbeveling oog te hebben voor de ervaringen die jongeren hebben opgedaan op het religieuze evenement. Juist als ze 'weer terug' zijn in hun geloofsgemeenschap valt vaak op hoe weinig jongeren daar zijn en is de overgang dus heel groot van het massale beleven naar de kleine geloofsgemeenschap. Het is belangrijk dat er aandacht voor hun ervaringen is, èn dat zij deze ervaringen langzaam integreren in het 'gewone' leven. Anders blijft het verlangen naar daar en toen te sterk en is het voor deze

jongeren moeilijk 'zin' te vinden in hun bestaan met alle psychologische gevolgen van dien. Uiteraard helpen de sociale media om met elkaar contact te houden over grote afstanden heen, en de meeste festivals kennen follow-ups en reünies. Tegelijk is het voor jongeren het meest prettig als ze in hun dagelijkse bestaan kunnen delen wat hen zo heeft geraakt, zodat het betekenis voor hen krijgt en geïntegreerd wordt bij de te maken levenskeuzes voor partner, beroep en leefstijl die juist voor jongeren actueel zijn. Zoals gezegd hebben jongeren namelijk de hele dag door keuzes te maken, van wat zij eten en waar ze sporten tot en met waar zij in geloven, waar ze 'voor gaan' in hun leven. Als religieuze belevingservaringen daarin een plek krijgen naast alle virtuele ontmoetingen, gedownloade preken en overige input, worden ze vermoedelijk een meer compleet, heel, mens...

Monique van Dijk is docent
Godsdienstsociologie aan de FKT in Utrecht.

BESPREKING

Altijd Leerling

Willem Putman

In zijn boekje *Altijd leerling* blikt Gideon van Dam terug op zijn werk als predikant, werkbegeleider en geestelijk begeleider binnen de PKN. De toevoeging aan de titel geeft al aan welke invalshoek hij kiest: die van de autobiografische reflectie. Alleszins een bewuste keuze, want hij heeft in zijn werk ervaren hoe zeer de eigen biografie resonanceert in het werk van een predikant, werkbegeleider of geestelijk leidsman.

Zijn boekje bestaat uit drie delen. Het eerste deel is het meest autobiografisch en laat ons meekijken hoe hij in en door zijn werk geworden is wie hij is. In het derde deel staat

de werkbegeleiding centraal. Dit deel laat zich lezen als een praktische blauwdruk waarin hij niet alleen het belang van de werkbegeleiding onderstreept, maar ook laat zien hoe deze er in de praktijk uit kan zien. Het boek sluit af met een bijlage. Deze bevat een brochure waarin aan beginnende predikanten wordt uitgelegd wat men onder werkbegeleiding kan verstaan en wat men ervan mag verwachten en sluit af met het beschrijven van een aantal beproefde werkvormen.

Bij het lezen van het eerste deel viel het mij op dat er sprake is van een organische ontwikkeling. De predikant ontdekt het belang van een goede werkbegeleiding voor (beginnende) collega's. De werkbegeleider

groeit toe naar geestelijke begeleiding omdat hij in zijn eigen bestaan en dat van zijn collega's telkens weer ervaart hoe belangrijk spirituele voeding is voor de mens en de predikant. Daarin kan een mens niet zonder leiding en daarin blijft hij altijd leerling.

Hij benadrukt het belang van creativiteit in het pastoraat. De creativiteit waarover hij spreekt is echter geen 'creatio ex nihilo'. Om het simpel te zeggen: plannen die achter het bureau en op de studeerkamer zijn uitgedacht. In dit boekje kom ik een andere vorm van creativiteit tegen. Die van de openheid, ontvankelijkheid voor wat zich aandient en het vermogen daarmee aan de slag te gaan. Als Gideon van Dam over zijn ontwikkeling schrijft, dan beschrijft hij die niet als een weg die hij keurig heeft uitgestippeld en gepland. Hij is een avontuurlijke reiziger die openstaat voor de verrassingen die zich onderweg aandienen en die daarmee aan het werk gaat. Exemplarisch is de manier waarop hij heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de werkbegeleiding. De uitbouw van de werkbegeleiding ontstaat niet achter het bureau, maar vanuit de ontmoeting met de collega's die om werkbegeleiding vragen. Daarbij stuit hij op problemen en uitdagingen die een antwoord vragen. Dat antwoord heeft hij niet altijd zelf in huis. Maar waar hij dat zelf niet weet, zoekt hij de samenwerking met anderen en wordt hij weer leerling. Zo ontwikkelt de predikant zich tot werkbegeleider en wordt de werkbegeleider geestelijke begeleider.

Zoals we allemaal weten en ervaren kunnen menselijk en kerkelijk geharrewar het plezier van pastores in hun werk danig vergallen. Dat alleen al maakt dat werkbegeleiding belangrijk en noodzakelijk is. Van Dam wordt daar in zijn werkbegeleiding maar ook in zijn eigen functioneren als predikant rijkelijk mee geconfronteerd. Maar in dit boek overheersen het plezier en de voldoening die hij in zijn werk heeft mogen vinden. Zijn boek laat zich dan ook lezen als een pleidooi voor de 'weldaad' van het pastoraat. Waar er vaak zoveel interne en externe kritiek is op het ambt, doet het goed dit te lezen juist van

iemand die als geen ander weet heeft van de schaduwkanten van het beroep.

Beide delen van het boek worden gescheiden door een korter tussendeel waarin Van Dam vertelt over het ernstige auto-ongeluk dat hem en zijn vrouw is overkomen en waarvan hij nog steeds de gevolgen draagt. In sobere bewoordingen deelt hij ons mee wat dit voor hem heeft betekend en hoe hij, zelf geestelijk begeleider, daarmee is omgegaan. Hij gunt ons zo een blik in zijn eigen spirituele ontwikkeling. Het laat ons nog eens zien, dat geloof een mens niet onkwetsbaar maakt. Dat verdriet, onmacht, pijn en rouw er heus niet minder van worden. Daarin is een mens en ook een pastor soms 'de gewonde engel' (schilderij op boek cover) die zich mag laten dragen door het geloof van anderen. Een ernstige crisis stelt de gelovige op de proef, maar hier lezen wij hoe het geloof zich daardoor ook kan verdiepen.

Heeft deze autobiografische schets een link met kerkopbouw? Los van het feit dat iedere pastor wel herkenningspunten kan vinden in de wordingsgeschiedenis van een collega, is dat voor mij de wijze waarop in dit boek creatief met de werksituatie wordt omgegaan. Geen schrijftafelplannen en pastorale studeerkamerhobby's die in de parochie of gemeente gedropt worden. Maar ontvankelijk zijn, open, niet defensief, luisteren, waarnemen wat zich aandient, en vasthoudend zoeken naar wegen, daarmee aan de slag te gaan en leerling worden als dat nodig is om plannen van de grond te krijgen. Het tweede thema is daarmee direct verbonden. Van Dam laat ons meebelevend hoe wezenlijk het onderhouden van en omgaan met onze eigen spirituele bronnen is om op een open en creatieve manier in ons werk te kunnen (blijven) staan.

Willem Putman is Universitair docent aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg.

Gideon van Dam (2012) *Altijd Leerling*. Mijn kijk op de werkbegeleiding van pastores. Een autobiografie. Een uitgave van de PKN. www.pkn.nl.

BERICHT

Afscheid Gideon van Dam 27 januari 2012

René Erwich

Eind januari nam Gideon van Dam afscheid als predikant voor de werkbegeleiding binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Namens het lectoraat Geestelijk Leiderschap van de CHE bezocht ik de bijeenkomst ter gelegenheid van dit afscheid in de Jacobikerk in Utrecht.

Het was een bijzondere en inspirerende middag! Collegae die ‘ervaringsdeskundig’ waren op het gebied van werkbegeleiding dan wel geestelijke begeleiding deelden uit van hun ervaringen met Gideon. Het was voor mij een hartverwarmende ervaring om te zien hoe dit belangrijke stuk werk impact had op de werken en levenssfeer van deze collegae. Het bracht mij ook terug bij mijn eigen herinneringen aan de eerste ontmoetingen met Gideon in de KPV training die ik volgde, enkele jaren geleden. Mijn ervaringen m.b.t. geestelijke begeleiding, de vernieuwde focus op wat echt belangrijk is in je werk en leven, sloten mooi aan op de bijdragen van de collegae. Uiteraard kwam ook Gideon van Dam zelf aan het woord en hij nam de aanwezigen mee langs een lange periode

van begeleiden en leren met en voor collegae. Muziek (de zesde cellosuite van Bach) en zang onderstreepten het afscheid op een waardige wijze. Het was een feest van herkenning! Op de middag werd ook Gideon’s opvolger voorgesteld: ds. Lex Boot uit Harderwijk. Een mooie afronding vormde de presentatie van het boek *Altijd leerling*, geschreven door Gideon van Dam zelf waarin hij de lezer meeneemt in zijn eigen weg van het geloofs- en leerervaringen rondom geestelijke begeleiding en werkbegeleiding binnen de kerk. Hoe kostbaar is een kwetsbaar mens!

René Erwich is Lector Geestelijk Leiderschap Academie Theologie van de CHE.

BESPREKING

Begeesterd. Een theologie van de verandering

Henk van Hout

Op 20 januari 2012 nam dr. Jozef Wissink afscheid als hoogleraar praktische theologie aan de Universiteit van Tilburg. Met diens emeritaat verliest de Faculteit Katholieke Theologie een markant priester en een eminent theoloog. Maar ook breder in den lande heeft Wissink naam gemaakt met zijn inzet en inzichten op het vlak van pastoraat, diaconie en kerkopbouw.

Wie hem wil leren kennen moet hem eigenlijk horen. Want Wissink is een fijnzinnig denker en humoristisch spreker, geen schoonprater of veelschrijver. Zijn kracht ligt onder meer in het geven van theologische practica aan studenten. Maar ook theologische meditatievormen een genre dat hij uitstekend beheerst, getuige een recent verschenen boekje gepubliceerd onder de veelzeggende titel *Begeesterd*.

De bundel, oorspronkelijk ontstaan in de context van retraites voor kloosterzusters, bevat reflecties over het geloof en het geestelijk leven van christenen. Spreken over God is bij Wissink geen speculatieve maar eerder een existentiële bezigheid, omdat het in het geloof gaat om de verandering die God aan ons voltrekt. Dat komt direct al tot uiting in het

eerste deel over God als de Drie-ene. Bewust laat Wissink het spreken over God beginnen met de Schepper-Geest, die ons van binnenuit opent naar God. Pas daarna komt hij te spreken over Jezus als Geestdrager (‘Jezus Christus leeft als een zeil dat bolt voor de wind van God’) en als zoon Gods (‘Hij is sprekend God’), en over de Vader als Oorsprong van alles. Deze omkering hangt samen met het besef dat het kennen van God enkel mogelijk is in en door de Geest en wij God uiteindelijk nooit in de greep kunnen krijgen. Theologie als God-talk noemt hij dan ook een vorm van ‘raar’-praten met een eigen logica. Pas na onze dood is het mogelijk een blik ‘in God zelf’ te werpen; als aardse mensen lukt het ons niet in de zon te kijken, op straffe van verblinding of zelfs blindheid. Desalniettemin passeren in dit

eerste deel heel wat klassieke theologische noties de revue - zoals Drie-eenheid, epiclesis, Laatste Oordeel, erfzonde en verlossing - zonder onnodige ingewikkeldheid, maar ook zonder het geheimenis op te offeren. In deze combinatie van theologische eenvoud en diepgang toont zich de meester.

Jozef Wissink

Het tweede deel gaat over de kerk, of preciezer gezegd: over de relatie tussen persoon en gemeenschap. Dit deel is misschien wel het meest persoonlijk, want en passant raken wij op de hoogte van zijn geboortedorp Keijenborg, zijn driftige vader en zorgzame moeder, zijn roepingsgeschiedenis, het seminarie Dijnsselburg, zijn hond Thomas, zijn werkster en zijn favoriete theologen en schrijvers. Aan de hand van deze en andere voorbeelden laat hij ons uit de eerste hand kennis maken met het gemeenschappelijk goed (het bonum commune) van de geloofsgemeenschap: Schrift en liturgie, zorg voor de traditie, de visie op persoon-zijn, de charisma's van gelovigen, de omgang met gemeenschappelijk bezit en de deugd van gemeenschapszin. Maar ook het laatste hoofdstuk over het religieuze leven als charisma is de moeite van het lezen waard, al is het alleen maar vanwege de leefregels aangaande de omgang met geld, seks, macht en emoties. Daar tussenin behandelt hij ook nog eens het gemeenschappelijk kwaad (het malum commune), geen populair maar wel

noodzakelijk thema in verband met persoon en gemeenschap. Trots en schaamte over aspecten van de gemeenschap waartoe we behoren, lopen soms gemakkelijk door elkaar heen.

Goede theologie kan volgens Wissink niet zonder zorg voor orthodoxie, d.w.z. houdt het oog gericht op het geheim dat zich in Jezus Christus aandient. Dat is geen pleidooi voor wetticisme of starheid, maar juist voor voortdurende creativiteit. Om hetzelfde te blijven dient de traditie te veranderen. Deze onopgeefbare spanning tussen orthodoxie en transformatie vormt niet voor niets de centrale these van de afscheidsrede van Jozef Wissink. Daarin schetst hij de contouren van wat we zouden kunnen noemen een 'theologie van de verandering': een theologische hermeneutiek van de cultuur die tot taak heeft de relevantie van het geloof te laten zien en de wereld af te speuren naar tekenen van het werken van de Geest. In zekere zin is het theologisch oeuvre van deze emeritus nog lang niet voltooid. Maar hopelijk ziet hij ook na zijn emeritaat kans om nog meer inspirerende bijdragen te leveren aan de door hem bepleite cultuurhermeneutiek.

Henk van Hout is directeur van Luce, centrum voor postinitieel theologisch onderwijs van de Universiteit van Tilburg, en waarnemend voorzitter van het Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk.

Jozef Wissink, *Begeesterd. Theologische reflecties over God, persoon en gemeenschap.* Heeswijk, Uitgeverij Abdij van Berne 2011. ISBN 9789089720382.

Jozef B.M. Wissink, *Christus, missie en theologische cultuurhermeneutiek. Naar nieuwe sporen in de praktische theologie.* Afscheidsrede Tilburg University 2012. ISBN 9789461670779.

BESPREKING

Een katholieke kerk met toekomst

Gerben Heitink

Afscheidsbundels zijn als regel moeilijk te bespreken vanwege de diversiteit van de bijdragen. Dat valt bij dit vriendenboek voor Jozef Wissink hard mee, want het boek heeft een aansprekend thema en bovendien een duidelijke boodschap. Het gaat om praktische theologie van de bovenste plank, theologisch inhoudelijk en relevant voor de geloofspraktijk.

Ik zou het een moedig en bemoedigend boek willen noemen. Moedig omdat de schrijvers het heersende kerkelijke klimaat durven trotseren. De katholieke kerk is veel in het nieuws, maar zelden in positieve zin. Meestal gaat het over hiërarchische machtsuitoefening, leerstellige krampachtigheid, moreel falen van haar dienaren, onderdrukking van oecumenische initiatieven en niet te vergeten kerkverlating en geloofsafval. Dit boek slaat een andere toon aan, die ik heb ervaren als pastoraal bemoedigend. De crisis wordt niet ontkend, maar er valt zoveel meer en beters over de kerk te zeggen. In brede kring leven ideeën voor een vitale rooms-katholieke kerk die nu al op allerlei plaatsen in praktijk worden gebracht. Dat blijft teveel onzichtbaar, maar daarvoor wil dit boek de ogen openen. Ook dat is nieuws.

De man aan wie dit boek wordt opgedragen is een exponent van deze hoopvolle geloofsgemeenschap. Hij behoort tot de eerste generatie priesters die de overgang hebben meegemaakt van het Grootseminarie naar de academische setting van de KTHU. De jaren zestig waren zijn formatieve jaren. Hij heeft de geest van Vaticanum II ingedronken, zich de hermeneutische competenties eigen gemaakt, terwijl hij theologisch gevormd werd door de theologie van Karl Barth. Zijn diaconale betrokkenheid deed hij op aan de basis, in gesprek met de maatschappijkritische Calamagroep in Rotterdam. Dat de priesteropleiding inmiddels terug is naar het seminarie vervult hem met zorg en teleurstelling. Wissink staat voor een open en dialogische wijze van theologiseren. In dit spoor bewegen zich de veertien bijdragen aan dit boek die ik onmogelijk in kort bestek kan samenvatten.

Het boek laat om te beginnen een bisschop aan het woord, die eveneens door de protestantse theologie gevormd is, mgr. Gerard de Korte. Hij pleit voor een kerk die orthodox en gastvrij is, waarbij hij de klippen van kritiekloze aanpassing en verstand isolement wil vermijden. 'In de huidige Nederlandse context doet de kerk er goed aan om haar identiteit stevig te bewaken en tegelijk open en uitnodigend te zijn.' Dienstbaar naar binnen en naar buiten. Hij ziet de oecumene niet primair groeien op het gebied van de liturgie. Daarvoor is het verschil tussen eucharistie en avondmaal te groot. Maar op diaconaal terrein is heel veel

mogelijk. Laat duizend bloemen bloeien!, luidt zijn oproep. De Korte ziet de nood van de kerk vooral in haar 'sprakeloosheid' en pleit daarom voor 'een groot catechetisch offensief' met nadruk op de lerende kerk. De lijnen van vieren, leren en dienen worden in andere bijdragen doorgetrokken.

Drie bijdragen gaan over diaconie. Henk Janssen vindt inspiratie in de tweeslag van bidden en gerechtigheid doen bij Bonhoeffer. Gerard Groener analyseert een groot aantal kleine diaconale projecten. Hij wijst op een breed diaconaal veld dat zich aftekent buiten de parochies. Inzet voor de samenleving vraagt een koppeling van spiritualiteit en radicale solidarisering. Actueel is de bijdrage van Henk J.M. Schoot over kerk en kredietcrisis, tegen woeker en wanhoop.

Drie bijdragen zijn gegroepeerd rond theologie en spiritualiteit. Herwi Rikhof kiest een schilderij van de gelijkenis van de Goede Herder als uitgangspunt voor zijn theologische vingeroefeningen. Frans Maas en Kees Waaijman wagen zich aan de vraag of God in het onderwijs aan bod moet komen. Hun spirituele bijdrage getuigt van verbazing over het feit dat deze vraag binnen de godsdienstpedagogiek überhaupt gesteld kon worden! Staf Hellemans schrijft als socioloog kritisch over de huidige aandacht voor spiritualiteit en mystiek, die ook gezien moet worden als een gevolg van een proces van individualisering. Haar beoefening lijkt voorbehouden aan een bevoorrechte groep van intellectuelen en is te weinig doorgedrongen in de dagelijkse praktijk van de doorsnee gelovige.

Twee bijdragen, van Gerrit Immink en André Zegveld hebben betrekking op de eucharistie. Die van Immink is de enige protestantse bijdrage aan de bundel. Consecratie of epiclese, zo vat hij het oecumenische dilemma samen. Voor katholieke begrippen gebeurt er weinig in een protestantse viering, maar Immink ziet dat anders. Het 'sursum corda' laat zien hoezeer de gelovigen gevoed worden door de Geest. Daardoor is er ook voor een protestant sprake van een 'presentia realis', de aanwezigheid van de levende Heer. Zegveld waarschuwt tegen liturgische banaliteit, een 'opleuken' van de eucharistie die ten koste gaat van de doorleving van haar geheim.

De laatste vijf bijdragen gaan over het functioneren van de kerk in de drieslag van instituut, beweging en gemeenschap. Jan van den Eijnden schetst een parallel tussen de tijd van Franciscus en onze tijd en legt zo de actualiteit van de franciscaanse spiritualiteit bloot. Toke Elshof beschrijft het beeld van drie opeenvolgende generaties katholieken en benadert van hieruit de religieuze sprakeloosheid binnen parochie en gezin. Piet Rentinck wijst op het belang van geloofscommunicatie in de kleine groep. Voor

Henk Witte zijn neokatholieken niet in elk opzicht een inspirerend voorbeeld. De gretig omarmde beeldspraak van 'dragers van vernieuwing' doet hem teveel aan een begrafenissen denken. Adelbert Denaux kiest het beladen thema van de gezagsuitoefening. Overdreven centralisme bedreigt het leven binnen de kerk. De invloed van de curie, drieduizend man sterk, is zorgelijk. Van het collegiale synodale element van Vaticanum II is te weinig overgebleven. Maar het kan anders, zoals blijkt uit zijn afrondende schets van een inspirerende bisschop, als leraar, heiligmaker en bestuurder, een schets die in veel opzichten overeenkomt met de visie van bisschop de Korte, waarmee de cirkel van dit boek rond is.

Gaandeweg ben ik in deze bespreking alsnog bezweken voor de verleiding om over elke bijdrage tenminste iets te zeggen wat mij bij lezing getroffen heeft. Het gevaar is dan helemaal niets te zeggen. Hopelijk beleeft de lezer hieraan toch haar of zijn eigen tolle lege! Gerben Heitink is emeritus hoogleraar praktische theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Staf Hellemans, Jan van den Eijnden o.f.m. & Piet Rentinck (redactie), Een katholieke Kerk met toekomst. Bij het afscheid van Jozef Wissink als hoogleraar Praktische Theologie aan de Faculteit Katholieke Theologie te Tilburg. Uitgeverij 2VM Bergambacht 2012, 203 pp.

RECENSIE

Nederland is goed gelovig

Willemien Boot

In het WKO is de ontwikkeling 'Kerk is uit. Religie is in' al vaker gesignaleerd. Kerken lopen leeg - zoals zoveel 'oude' verenigingen uit de tijd van de verzuiling. Maar ongelovig wil Nederland maar niet worden.

Joep de Hart werkt al jaren als onderzoeker bij het Sociaal & Cultureel Planbureau dat elke 10 jaar het onderzoek *God in Nederland* herhaalt. Bij het eerste onderzoek in 1966 vroeg men of iemand kerklid was en zo ja, hoe men dacht over God, geloof, bidden. Als je niet kerks was, kreeg je die vragen niet. Dat is al bij de 2e editie bijgesteld. Ook niet-kerkleden geloven veel. En kerkleden geloven niet alles.

Het intrigeert Joep de Hart.

Na het verzuilde groepsverband signaleert hij de spirituele thuiswerker. Extra ecclesia salus est! Op eigen houtje sprokkelt de moderne Nederlander haar zingeving bijeen. Een Boeddhabeeldje uit het tuincentrum kan je leven redden¹.

In *Zwevende gelovigen: oude religie en nieuwe spiritualiteit* (zie bespreking Roger Weverbergh, WKO Nieuwsbrief 2011/3) gaat De Hart dieper in op 'moderne devotie' - en de

kansen die een kerk hier heeft, maar vaak laat liggen. Sinds 2011 is De Hart bijzonder hoogleraar ‘Nieuwe en vernieuwende vormen van christelijke gemeenschap in hun betekenis voor de Nederlandse samenleving’ (vanwege de stichting Kerk en Wereld) aan de Protestantse Theologische Universiteit. Zijn inaugurele rede heet *Maak het nieuw* en biedt een mix van persoonlijke geschiedenis, beelden, anekdotes en veel godsdienst-sociologisch onderzoek en analyses. Als u even snel bijgepraat wilt worden: download *Maak het nieuw*!

De oratie in boekvorm kent zeventien korte hoofdstukjes, illustraties, een enkel schemaatje. Zo verwijst de schaatsende dominee van de voorkant naar een op het ijs prekende remonstrantse dominee (bijnaam het ijsvogelken), die mobiliteit en vindingrijkheid toont in het hoofdstukje ‘gaandeweg spiritueel’: als het niet mag van de overheid, vind ik zelf wel een manier om het geloof te verkondigen.

De Hart zelf schaatst sierlijk van waarneming naar achterliggende trend naar een tegenverhaal: een-dimensioneel is zijn benadering zeker niet. Het leest levendig, als een mozaïek en wie meer wil weten over het rondpompen van gelovigen en andere sociologische noties vindt de weg in het uitgebreide notenapparaat (20 % van het dunne boekje).

Er is niet één antwoord op de vraag naar de toekomst van de religie: welke kerk, welke

regio bedoel je, kijk je naar rituelen, naar religieuze kennis of religieuze gevoeligheid? De secularisatie was lang het ijkpunt van de moderniseringstheorie: hoe moderner een maatschappij, hoe minder kerks, hoe minder plek voor religie. Maar kijk je over een langere periode en elders, dan is de Nederlandse verzuilingstijd met al die bijbehorende organisaties eerder een uitzondering dan de norm. Rond 1600, rond 1850 was Nederland niet modern, maar ook niet erg kerks - slechts de helft van de bevolking was kerklid en daarvan ging 10% naar de kerk. De Verenigde Staten van nu zijn wel modern, maar veel kerkser dan Noordwest Europa. De Nederlandse secularisatie calculeerden planologen van de Amsterdamse Bijlmer begin jaren ‘60 al in: geen kavels voor kerken. Maar er kwamen niet alleen witte hoger opgeleide Nederlanders wonen. Nu zijn er ruim 80 kerken in allerlei onderkomens. De Hart vindt niet alleen religie maar ook secularisatie een multidimensioneel verschijnsel - en moderniteit ook. Er blijft dus genoeg te onderzoeken. Zijn leeropdracht betreft geloofsvernieuwing: hoe het erfgoed bij de tijd te brengen en te anticiperen op de toekomst - zonder nostalgie over verleden, zonder hijgerig achter nieuwe spirituele modes aan te rennen. *Ecclesia reformata semper reformanda*. Zijn inaugurele rede biedt meer terugblik en analyse dan vooruitblik. Maar ja, profeteren is moeilijk, zeker als het om de toekomst gaat, zei Oscar Wilde al.

Noten

1. Bij een schietpartij in Amsterdam-West raakte een verdwaalde kogel voluit het Boeddhabeeld in de vensterbank – en zo schampte hij alleen de jongen die erachter nog wat zat te gamen. De buurvrouwen hebben nu ook zo’n beeld gekocht (3-3-2012).

Willemien Boot, trainer en adviseur bij Protestantse Kerk Amsterdam, willemien.boot@protestantsamsterdam.nl

SCP-publicatie 2011/ 34, *Maak het nieuw!* Over religieuze ontwikkelingen en de positie van de kerken: een persoonlijke geschiedenis, Joep de Hart. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, december 2011, ISBN 978 90 377 0592 8, 116 blz., prijs € 16,50. Gratis download: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Maak_het_nieuw

Bijbellezen aan de Amsterdamse Zuidas

Hans Snoek

Het zal ergens rond 1980 zijn geweest dat ik voor het eerst besepte wat secularisatie concreet betekent. In Amsterdam-West werd een kerkgebouw gesloten omdat het aantal gemeenteleden was teruggelopen. De kerk werd verkocht aan een zakenman die er een sportwinkel in vestigde. Het was, achteraf gezien, een teken aan de wand. De prognoses voor de komende jaren zijn dat in Nederland elke week gemiddeld twee kerkgebouwen zullen worden gesloten.

Ondertussen schijnen in Amsterdam sommige kerkgenootschappen het dieptepunt bereikt te hebben, en spreekt een enkeling zelfs over ‘het zoeken van een weg omhoog’. Of dat zo’n vaart zal lopen is de vraag, maar het recent verschenen boek ‘De Bijbel op de Zuidas’ schept zeker enige verwachtingen. Ad van Nieuwpoort en Ruben van Zwieten zijn als predikant verbonden aan de Thomaskerk. Als je met je rug naar het kerkgebouw staat, heb je zicht op de Amsterdamse Zuidas met haar glanzende en gelikte kantoren waar nog steeds veel geld wordt verdiend. In de afgelopen jaren heeft de Thomaskerk zich ingespannen om contacten te leggen met het personeel van de kantoren waar nog steeds veel geld wordt verdiend.

Het boek van de twee predikanten opent met het levensverhaal van Willemien, een advocate bij een internationaal advocatenkantoor op steenworp afstand van de Thomaskerk. Van jongs af aan was Willemien door haar ouders voorbestemd om carrière te maken. De scholen waar ze naartoe ging, waren zorgvuldig door haar ouders uitgekozen op de kans dat ze contacten op zou doen die haar later wellicht van pas zouden komen. En toen ze ging studeren werd er alles aan gedaan om haar in het meest veelbelovende studentenhuus en op de juiste studentenvereniging terecht te laten komen. De inspanningen hebben het gewenste resultaat gehad. Willemien is inmiddels een goed betaalde advocate met een mooi huis en een dure auto. Het enige dat nog niet echt soepel loopt is het vinden van een geschikte partner. Toen ze enige tijd geleden op vakantie ging met een aantal vriendinnen, kocht ze op Schiphol een roman over een joodse bankiersfamilie waarvan de grootmoeder jaar in jaar uit rond Pasen het Exodusverhaal las. Willemien raakte gegrepen door de roman en is gaan beseffen dat zij, net als de Israëlieten, zich in een woestijn bevindt.

Existentiële vragen

Het verhaal van Willemien is voor de auteurs een opstap om te laten zien dat ook goedverdienende mensen in glanzende kantoren levensvragen stellen zoals: Wie ben ik, hoe sta ik in het leven, wat is mijn bestemming? Antwoorden op dergelijke levensvragen zijn volgens Nieuwpoort & Van Zwieten te vinden in boeken die de taal van de verbeelding hanteren. Ze noemen daarbij Nederlandse auteurs zoals Hermans, Mulisch, Grunberg en Haasse, maar verwijzen in het verlengde daarvan ook naar de Bijbel als een boek waar veel beeldende verhalen in staan.

Na deze inleidende verkenningen blijken de auteurs de behoefte te hebben om eerst een aantal misverstanden rond de Bijbel weg te werken. Ze benadrukken dat er tal van verhalen in de Bijbel staan, die voor lezers in de 21^e eeuw niet te begrijpen zijn: de schepping van de wereld in zes dagen, een Jezus die over het water wandelt, mensen die uit de dood opstaan etc. De auteurs stellen, in lijn met de Amsterdamse School (een exegetische benadering waar bekende namen zoals Breukelman, Deurloo en Ter Linden mee verbonden zijn) dat de Bijbel niet letterlijk gelezen moet worden. De Bijbel is juist een boek dat “(...) wil spreken van een zaak die op geen enkele manier te plaatsen is in de ons bekende kaders en paradigma’s.” Juist dankzij dat totaal andere (ook a-historische) karakter van de Bijbel, kan dat boek mensen bevrijden uit al die paradigma’s, waardoor ons denken, voelen en handelen echt wordt vernieuwd.

Wat die vernieuwing kan betekenen, komt ter sprake als de auteurs schetsen wie god (met een kleine g) is in de Bijbel. De god die wij tegenkomen in de vele verhalen is een geheim. Zelfs zijn naam, JHWH, is onuitsprekelijk. Tegelijkertijd staat die naam voor “(...) god die alles op alles zet om ware menselijkheid

voor zijn mensen mogelijk te maken.”
Vergelijkbare accenten leggen ze als het gaat om de vraag wie Jezus is. De vier evangeliën spreken elkaar tegen. Juist omdat er niet één verhaal is, laat de Bijbel veel ruimte voor verbeelding rond Jezus.

In de laatste hoofdstukken waaiert het boek verder uit. Zo staan de auteurs stil bij de vraag wat nu eigenlijk geloven is, uiten kritiek op de traditie om de Bijbel als een ethisch handboek te beschouwen en benadrukken dat Bijbelse verhalen het accent meer leggen op deze wereld dan op het hiernamaals.

Irritatie en bewondering

Het boek riep bij mij tegenstrijdige gevoelens op: enige irritatie maar ook bewondering. Eerst het minder positieve gevoel: Van Nieuwpoort & Van Zwieten zijn wel erg nadrukkelijk getrouwd met de Amsterdamse School. Net als in de hervertelling van Ter Linden (‘Het verhaal gaat...’) gaan ze er zonder meer vanuit dat allerlei Bijbelse verhalen ‘waar zijn’ in de zin dat ze een existentiële boodschap bevatten, maar vanuit historisch oogpunt niet echt gebeurd zijn. De Amsterdamse School weerspiegelt het eindpunt van een radicale traditie in de Bijbelwetenschappen, die vanuit een rationele visie op feiten allerlei ‘wonderlijke’ verhalen die voor de moderne lezer niet te bevatten zijn, omver kegelt. Nu is op zich voorstelbaar dat hoog opgeleide mensen op de Zuidas geen boodschap hebben aan bijbelwetenschappelijke nuances. Sterker: het zal vermoedelijk ruimte scheppen als predikanten benadrukken dat Bijbelse verhalen niet letterlijk zijn. In de Bijbelwetenschappen wordt tegenwoordig echter meer en meer aangenomen dat het verband tussen de Bijbel en historische feiten complex is. Men spreekt in dat verband over het dubbele gezicht van verhalen: ze zijn zowel history-like als fiction-like, waarbij in veel gevallen de twee aspecten nauwelijks uit elkaar te halen zijn.

Een tweede element dat mij in het boek minder aansprak was de besmuiktheid van de auteurs om Bijbelse ‘maatschappijkritiek’ (verontschuldigen voor het ouderwets klinkende woord) aan de orde te stellen. Niet alleen de profeten, maar ook Jezus van Nazareth heeft behoorlijk pittige dingen gezegd over recht en onrecht, arm en rijk, geestelijke en materialistische levenswijzen

etc. Het enige moment dat dit aspect van de Bijbel in het boek ter sprake komt, is als de auteurs het verhaal vertellen over Zacheüs die zijn geld weggeeft aan de armen. Misschien zijn mensen zoals Willemien allergisch voor de meer kritische teksten in de Bijbel, maar om deze rode draad in het Oude en Nieuwe Testament zo nadrukkelijk in de schaduw te zetten, is wel bijzonder.

Toch voelde ik bij het lezen van het boek ook een gevoel van bewondering opkomen. Voor zover je dat op afstand kunt beoordelen, lijkt *De Bijbel op de Zuidas* een boek dat hoogopgeleide mensen die op zoek zijn naar zingeving, een stap verder te kunnen helpen. In zekere zin zou je dit boek kunnen beschouwen als een voorbeeld van contextueel Bijbellezers, waarbij de vragen en verlangens van de beoogde lezers een belangrijke rol spelen. Vanuit die invalshoek bekeken is het goed voorstelbaar dat mensen die op de Zuidas werken en tijdens de lunch langs de Thomaskerk komen, geboeid kunnen raken door het boek van de twee predikanten. De zinnen zijn kort. De taal is helder. De auteurs focussen sterk op de zingevingsvragen van hun potentiële publiek. Vanuit dat oogpunt is goed voorstelbaar dat ook mensen die niet op de Zuidas werken en wat minder verdienen dan Willemien, zich aangesproken kunnen voelen door deze visie op de Bijbel anno de 21^e eeuw.

Nog even terugdenkend aan de kerk in Amsterdam-West die rond 1980 omgebouwd werd tot een sportwinkel: misschien is *De Bijbel op de Zuidas* een mooie metafoor voor de kracht die de oude verhalen hebben. Het boek van Van Nieuwpoort & Van Zwieten zal niet de kerken in Amsterdam behouden voor sluiting. Blijft staan dat het een mooie en ook eigenzinnige roos is in de (steen)woestijn van Amsterdam-Zuid.

Hans Snoek is docent bijbelwetenschappen aan de Christelijke Hogeschool Windesheim en wetenschappelijk medewerker aan de Vrije Universiteit.

Ad van Nieuwpoort en Ruben van Zwieten, *De Bijbel op de Zuidas*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2012.

Geloofwaardige gemeente

Jenneke Span

In een aantal hoofdstukken worden uiteenlopende aandachtspunten voor gemeenten en gemeenteopbouw verzameld. Aansluitend daarop wordt gekeken welke van de momenteel meest gangbare modellen of methoden van gemeenteopbouw passen bij deze aandachtspunten. Hierin ligt de kracht van dit boekje. Het hoort thuis in een reeks publicaties van het Baptistenseminarie en spitst zich toe op Baptistengemeenten. Veel onderwerpen rond gemeentezijn in de huidige samenleving zijn algemeen herkenbaar en toegankelijk. Daarnaast krijgt de lezer een beknopt beeld van de Doperse traditie en een congregatieve wijze van gemeentezijn.

Veel Baptistengemeenten zijn warme, gezellige gemeenschappen van gelovigen. Het missionaire standpunt dat de auteur inneemt, is een uitdaging voor deze gemeenten, hoewel het van oorsprong bij hun traditie past. Elke gemeente is een geroepen gemeente. Met ondersteuning van de beschrijving van Nieuw Testamentische gemeenten door G. Nelson, Canadees Baptistenpredikant, wordt de roeping van de gemeente op vier manieren ingevuld: 'Ondersteboven' gemeenschap, gemeenschap van discipelen, een gemeenschap onderweg en een alternatieve gemeenschap. Naar mijn mening zijn deze vier invullingen breder toepasbaar dan in Baptistenkring. In *De hartslag van het leven*, het visiedocument van de Protestantse Kerk in Nederland, zijn ze in iets andere volgorde en bewoording grotendeels terug te vinden. Theologie van onderaf is Baptistentheologie: iedereen kan en mag een bijdrage leveren aan de theologie. Volgens de auteur is er momenteel veel aandacht voor het bespreken van theologie bij Baptisten, nadat het een aantal decennia is ondergesneeuwd geweest. Deze theologie van onderaf vertoont gelijkenis met en kan een bijdrage leveren aan het gesprek over theologie van alledag (onder andere n.a.v. Kune Biezeveld).

Theologie van onderaf betekent niet dat er telkens verandering is in theologie, maar wel dat het gemeente-eigen is. In de praktijk echter heb ik gemerkt dat veel Baptistengemeenten graag een krachtige of charismatische voorganger willen. En die voorganger neemt 'zijn' theologie mee en past deze niet aan aan de gemeente. Theorie en praktijk komen niet altijd met elkaar overeen, wat de auteur ook op diverse plaatsen in het boekje aangeeft.

De auteur kiest bewust voor een beschrijving van de context vóórdat hij aandacht besteedt

aan de gemeenten, omdat hij van buiten naar binnen wil kijken. Hij beschrijft in vogelvlucht de kerk in de samenleving door de tijden heen van het Romeinse Rijk tot het consumptisme van nu. Dit overzicht is een opsomming, die met name bestemd is voor gemeenteleden, zoals de auteur zelf al aangeeft.

Aan de hand van de systematische theologie van drie theologen, doopsgezind of baptist, wordt een lonkend perspectief neergezet hoe Baptistengemeenten in deze tijd en samenleving gemeente kunnen zijn. Vredestheologie en tegensamenleving zijn begrippen waarmee inhoud wordt gegeven aan het congregatieve denken van Baptisten, waarin alle mensen méépraten en niet tégen hen wordt gesproken. Bezinning en gesprek binnen en tussen Baptistengemeenten is het doel van dit boekje. Ze kunnen op gang komen aan de hand van het hier geschetste perspectief. Opvallend is dat geen van de theologen Nederlands is.

Mijn nieuwsgierigheid werd gewekt door het noemen van de postmodern theoloog J. McClendon, die niet langer uitgaat van een theologisch, rationeel en logisch systeem, maar van verhalen uit de Bijbel, de traditie en de levensverhalen van mensen. In de beschrijving van zijn theologie komt naar mijn mening het belang van de verhalen niet duidelijk naar voren. In dit boekje worden context en theologie van Baptistengemeenten beschreven, maar de traditie en levensverhalen van mensen blijven onderbelicht. Eigen aan de traditie van Baptistengemeenten is het feit dat er ca. honderd jaar geleden stichters zijn geweest van de plaatselijke gemeenten. Dit waren vaak enkele gezinnen, die nauw bij de gemeente en bij elkaar waren betrokken. Hierdoor trouwden mensen in deze kleine kring met elkaar, waardoor tegenwoordig veel gemeenteleden,

zeker in kleinere gemeenten, familie van elkaar zijn. De loyaliteit aan de (over)grootouders als de stichters van de gemeente en de vele familiebanden binnen de gemeente leveren een bijzondere dynamiek op voor gemeenteopbouw, die in dit boekje niet wordt benoemd.

Aan de verhouding tussen individu en gemeente hecht de auteur zoveel waarde dat hij er een apart hoofdstuk aan wijdt. Een boeiend onderwerp waarbij de Duitse theoloog Henning Luther, geen Baptist, voor hem een kritisch tegenover vormt. De keuze om juist deze theoloog in het gesprek te betrekken voor een Baptisten gemeenteopbouw wordt niet uitgelegd.

Wat sterk is in het boekje is dat met behulp van al het bovenstaande een aantal criteria wordt opgesteld specifiek voor een Baptisten gemeenteopbouw. En aan de hand van die criteria wordt een oordeel gegeven over de geschiktheid van een gemeenteopbouwmodel of -methode. Met het principe van deze werkwijze kunnen ook andere gemeenten hun voordeel doen.

Drie methoden, Doelgerichte gemeente van Rick Warren, Natuurlijke gemeenteontwikkeling volgens Christian Schwarz en Gezonde gemeente van Robert Warren, worden momenteel gebruikt in Baptistengemeenten. Elke methode wordt kort besproken. Met behulp van de vastgestelde criteria beoordeelt de auteur of deze geschikt is voor een Baptisten gemeenteopbouw. Het blijkt dat de ene methode meer voldoet dan de andere; dit is ook afhankelijk van het gestelde doel.

De methode van waarderend onderzoeken wordt steeds populairder en is daarom ook beoordeeld.

Opvallend is naar mijn mening de keuze voor het beschrijven en beoordelen van Natuurlijke

Gemeenteontwikkeling. Deze methode werd rond het jaar 2000 naar verhouding veel gebruikt in Baptistengemeenten. De andere methoden die genoemd worden zijn van recentere datum.

De auteur geeft aan dat hij zich moest beperken in het aantal te bespreken methoden. Hier laat hij naar mijn mening een kans liggen. Het boekje is bedoeld voor het gesprek over gemeenteopbouw, niet alleen voor theologen, maar ook voor gemeenteleden. Dan is een overzicht van meerdere bruikbare methoden onontbeerlijk.

Als de verhalen van Bijbel, traditie en mensen van belang zijn, evenals het geloofsgesprek dat in dit boek wordt genoemd, dan zouden zeker de (iets) oudere methoden van Marius Noorloos (Leven uit de Bron) en van René Hornikx (Spiritualiteit als motor tot vernieuwing) ook in dit boek thuis horen.

Het boekje is gericht op Baptistengemeenten, maar bevat elementen die ook van toepassing zijn op andere gemeenten. Het is toegankelijk voor Baptisten en voor degenen die duidelijk geïnteresseerd zijn in een andere dan de eigen kijk op gemeente en op gemeenteopbouw.

Jenneke Span is senior gemeenteadviseur voor de Protestantse Kerk in Nederland. Zij komt van jongs af aan in Baptistengemeenten. Zij heeft in twee Unie - Baptistengemeenten respectievelijk stage gelopen en gewerkt. Zij heeft nog steeds contacten in Baptistengemeenten.

Eduard Groen: Geloofwaardige gemeente, *Uitgangspunten van een baptisten gemeenteopbouw*, Baptistica Reeks, Unie van Baptisten in Nederland, september 2011